POSTARINA PLAĆENA U GOTOVU

HRVATSKA SMOTRA

1939

SADRŽAJ:

GODINA VII. SVIBANJ BROJ 5

HRVATSKA SMOTRA

NACIONALNI, SOCIJALNI I KNJIŽEVNI MJESEČNIK

ZA REDAKCIONI ODBOR: IVAN ORŠANIĆ

Rukopise, knjige za recenziju, narudžbe i reklamacije slati na adresu:

„HRVATSKA SMOTRA", ZAGREB, NOVA VES 40.

Rukopisi se ne vraćaju.

REVIJE I LISTOVI, KOJI DOLAZE UREDNIŠTVU

Zagreb: Bogoslovska Smotra. — Croatia Sacra. — Duhovni život. — Ekonomist. — Glasnik Srca Isusova. — Gospodarska Sloga. — I n d e k s, socijalno-statistička revija. — Hrvatski Jezik. — Hrvatska Prosvjeta. — Hrvatski Jug. — Hrvatski Radiša. — Hrvatska Revija. — Hrvatska Tamburica. — Luč. — Mjesečnik (pravnički). — Napredak. — Narodni Val. — Nastavni Vjesnik. — Nedjelja. — Nova Riječ. — Omanut. — Omladina. — Sklad. — Seljačka omladina. — Za Vjeru i Dom. — Život. — Hrvatski Zagorac. — Hrvatsko Zagorje. — Gorski Kotar. — Hrvatski Narod. — Nova Hrvatska. — Književnik. — Novi Ženski List. — Sfinga.
Makarska: Nova Revija.
Novi Sad: Letopis Matice Srpske.
Osijek: Hrvatski List.
Sarajevo: Katolički Tjednik. — Pregled. — Vrela i prinosi. — Muslimanska svijest. — Glasnik sv. Ante.
Slav. Brod: Posavska Hrvatska.
Split: Glasnik primorske banovine. — Hrvatski Glasnik.
Sušak: Istina.
Varaždin: Hrvatsko Jedinstvo.
Visoko: Franjevački Vijesnik.
Beograd: Bilten jug. antimarksističkog komiteta. — Opštinske novine. — Pravda. — Vidici. — Mi i vi. — Pravna misao. — Samouprava. — Život i Rad.
Ljubljana: Čas. — Misel in delo. — Dejanje. — Umetnost.
Bukurešt: Revue Historique.
Fiume: Termini.
Paris: Der Kaukasus. — Les Amitiés Catholiques Françaises.
Praha: Slavia.
Roma: Rassegna Italiana.
Torino: Minerva.

Godišnja pretplata za »Hrvatsku Smotru« iznosi za tuzemstvo 100 Din, za inozemstvo 150 Din. Pretplata se može plaćati i u više obroka. Broj čekovne uplatnice »Hrvatske Smotre« jest 37.860.

HRVATSKA SMOTRA

BROJ 5 SVIBANJ 1939. GOD. VII.

MARKIZA JULIJA ANA FRANKOPANSKA

Uvod

Češki velikaš Većeslav Franjo Eusebius knez Lobkovic spada među najodurnije tipove u čitavoj tragediji roda Zrinjsko-Frankopanskoga. On je u 60. godini života postao ministar plitkoga, lakomoga i sadizmom zadojenoga licemjerca cara Leopolda I i tako je, što no riječ, našao lonac svoj poklopac. Samo prvi ministar takova vladara mogao je začeti osnovu, i provesti je do kraja, da treba iskorijeniti rod Zrinjsko-Frankopanski, muško i žensko, pa i nedužnu djecu. Za tu mu je svrhu dobro poslužila misija bana Petra Zrinjskoga u Carigradu, kad je onamo poslao svoga kapetana Bukovačkoga u interesu osiguranja kraljevine Hrvatske, za koju se u Beču nitko nije brinuo, a u kojoj su carevci zlostavljali ljude kao da su u neprijateljskoj zemlji. Za uspjeh te misije bana Zrinjskoga doznao je Beč, odnosno knez Lobkovic, prije od samoga bana, pa je odlučio, da izrabi priliku, a u prvom redu da izrabi dobroćudnost i povjerljivost hrvatsku koja drži svakoga poštenim, dokle se o protivnom ne osvjedoči.

Svrha kneza Lobkovica bila je, rekosmo, iskorijeniti rod Zrinjskih i Frankopana, eda se zapljenom njihovoga golemoga pokretnoga i nepokretnoga imanja ukloni zadah praznine iz blagajna njegova carskoga gospodara. Znao je on, da će odmah predobiti za sebe lakomca Leopolda, kad mu razloži tu svoju konačnu svrhu, i da će mu ovaj slijepo potpisivati sve, što mu on ikad predloži. To nije nikakva izmišljotina. To se dade dokazati autentičnom ispravom, koja se čuva u bivšem c. i k. državnom arhivu u Beču, a nosi nadnevak 20. ožujka 1670.

»Tajno povjerenstvo«

Po zakonima obih kraljevina, Hrvatske i Ugarske, i to po zakonima izdanim od kraljeva Matije Korvina i Vladislava II., na koje se zakone Petar Zrinjski i pozivlje u svojoj drugoj obrani (mjeseca ožujka 1671.) velikaše naše, ako nisu prije pozvani na sud i sudbeno osuđeni, nije mogao progoniti ni zatvorit nitko, pa ni sami vladar, ni na teritoriju kraljevstva, kamo li izvan njega, bez savjeta i odluke domaćih prelata, velikaša i dostojanstvenika. Lobkovic je pogazio sve te zakone skopčane

povlastice, pa je složio jedno »tajno povjerenstvo« od stranih velikaša, kojemu je povjerio i najveću vlast, da caru naime sugerira, što i kako ima u nazočnom pitanju postupati. Pročelnik toga povjerenstva bio je sam knez Lobkovic, a vrijedni su mu članovi bili grofovi: Schwarzenberg, Lamberg i Montecucoli, te baron Hocher. Povjerenstvo je imalo dva tajnika: jedan se zvao Dorsch, a drugi Abeles. Zapisnici toga povjerenstva su danas štampani. Iz prvoga od njih proizlazi, da je Lobkovic sa svojim vrijednim drugovima dokazao caru, kako on može, dapače mora, prevariti bana Petra Zrinskoga, i domatiti u Beč, poslužívši se kao nesvijesnim ratilom, dobroćudnim zagrebačkim biskupom Borkovićem, koji se je te dane desio u Beču. Da se pak navede car na takav zločinački čin, u zapisniku se naglašuje, da je i francuski kralj Henrik IV. prevario vojvodu Vendomskoga, poslužívši se pri tome rođenim vojvodinim bratom; pa kad je eto brat mogao da prevari brata na Božju vjeru, »quod bona fide fratrem deceperit frater« zašto ne bi mogao da, na zadanu vjeru, i Zrinjskoga prevari vladar, čiji je život ravan životu naroda, »cujus vita, vita est populi?« Pogotovo kad se iz imetka buntovnika može izvaditi mnogo novaca jer kad je novaca lako se nađe i vojnika, budući da se veli: »Wo Geld ist sind auch Soldaten«. Ta se misao u istom zapisniku u posebnoj alineji ponovno naglašuje, gdje stoji doslovce: »Vaše carsko veličanstvo može, Božjom pomoću (sic) kod Zrinjskoga, Nadaždi-ja i ostalih ortaka naći obilje izvanrednih sredstava, kojima može opremiti i uzdržavati čitave armade i još podmiriti mnoge dugove«.

Lakomi car je prevario Zrinjskoga zbog novaca

Ovaj zadnji argumenat bio je za lakomca Leopolda najmjerodavniji! Tu je ključ, zašto je on spremno potpisivao sve, što mu je Lobkovic na potpis predlagao. Samo za ljubav novcu Leopold je propustio, da domami u Beč i kneza Rakocija, jer je stara njegova majka izjavila, da je za to spremna platiti veliku svotu novaca. Ta je svota, kako javlja 18. veljače 1671., papinski poslanik kod bečkog dvora nadbiskup Antonio, iznosila petstotina tisuća forinti! I dok to poslanik javlja u Rim, dodaje, da dvoru nije neugodno takvo riješenje, pa bi mu se možda svidjelo, kad bi se i svi ostali osumnjičeni s veleizdaje tako nagodili!

Lakomi car, netom je doznao da bi mogao dobiti silne novce, ako prevari Zrinjskoga, odmah je, slijedeći dan, izdao ručno pismo biskupu zagrebačkom Martinu Borkoviću, u kojem veli, da može zajamčiti grofu Zrinjskomu »securumu reddere«, da će mu on, car, činom dokazati svoju dobrohotnost, »nostramque benevolentiam factis demonstraturos«. Bojeći se pak, da Zrinjski ne povjeruje usmenoj poruci po Borkoviću, isti dan, 21. ožujka, šalje car svoje ručno pismo i banu Petru, u kojem ga upo-

zorava da može pokloniti punu vjeru svemu onomu, što će mu reći biskup Borković. Pismo počinje slatkim riječima: »Care comes a Zrin« (Dragi grofe Zrinjski), a svršava »De caetero gratia mea caesarea et regia vobis propensus permaneo« (u ostalom ja vam ostajem sklon svojom carskom i kraljevskom milošću).

Ne obazirući se na ta dva carska pisma, knez Lobkovic, 27. ožujka, ponovno saziva na sjednicu članove spomenutog povjerenstva, koji jednoglasno zaključuju, da car treba da ostane kod svoje »veledušne« odluke, pa da Zrinjskoga, na bilo koji način, »quocunque modo«, lukavošću ili silom, »arte vel marte«, ulovi živa ili mrtva; da vojska provali u Međimurje i da ga popali u ime Božje (sic!), dok on (Zrinjski) imade još malo četa, a Turčina kod sebe nijednoga, i to prije nego li on pobjegne k Turcima ili k zetu Rakociju.

Kako je postavljena stupica?

Na tom temelju 29. ožujka izrađuju se u Beču isprave, kojima se skida s banske časti grof Petar Zrinjski, a imenuju se banski namjesnici biskup Borković i grof Nikola Erdödi. Osim toga potpisuje car — osam dana poslije onih svojih ručnih pisama za Borkovića i za bana! — proglas na narod u kojem veli: »Njegovu (Zrinjskoga) personu bantisamo i proskribujemo, dajući ovlast vsem i slednjim na nju tak, da ga slobodno umori, ali uhiti; da još k tomu vsemu obećamo onomu cesarski kraljevski dar, koteri njega ili živoga ili mertvoga nam da vu ruke. Imanje pak njegovo i blago vse da se obrne za našu komoru kraljevsku, hoćemo i zapovedamo«.

Taj isti dan car nalaže, da se taj proglas rasturi, da se provali u Međimurje, i da se uapsi i žena Zrinjskoga, banica Katarina. Ali sa svim tim, tri dana poslije toga 2. travnja knez Lobkovic piše banu prijateljsko pismo u kojem naglašuje, neka ne dvoji o prirođenoj carevoj dobroti, i neka se pouzda potpuno u njegovu golemu blagost. A taj isti dan vojno vijeće u Grazu izvješćuje cara, kako će se zaposjesti gradovi Bakar, Bakarac, Novi, Ozalj, Bosiljevo i ostali, te kako će se carski proglas rasturiti u narod. Za tu je osnovu doznala u Novom Frankopanova žena markiza Julija, koja bijaše kći jedne sestre rimskoga kardinala Barberinia. Ona se posavjetova sa Orfeom Frankopanom, koji bijaše rodom iz Furlanske i nećak konta Ivana Franje Valvasona, gospodara grada Rosacis[1] i odlučiše, da će Orfeo smjesta pisati svome ujaku Valvasonu u Rosacis, da je markiza Julija odlučila ukloniti se opasnim prilikama, koje prijete u Hrvatskoj, da već priređuje i ukrcava svoju prtljagu, i da će, netom

[1] Orfeo bijaše sin veleposjednika Petra Urbano, koji je oženio sestru konta Ivana Kranje Valvasona, a posinak kneza Frana Krste Frankopana.

bude s time gotova, otputovati u Rosacis. Tu da će se zadržati samo kratko vrijeme, budući da namjerava čim prije nastaviti put u Rim. Orfeo stoga moli svoga ujaka, da primi u svom gradu na konak markizu Juliju, naročito istaknuvši, da ona želi, da sve ostane stroga tajna, da ne bi doživjela kakvu neugodnost kad bi se za njezino putovanje prerano u javnosti doznalo.

Međutim se u Beču neprestano snovalo, kako će Zrinjski i Frankopan dospjeti u najgoru stupicu. To dokazuje i pismo, koje je 3. travnja pisao Dorsch, tajnik više spomenutoga povjerenstva knezu Lobkovicu, u kojem upozorava svoga čestitoga gospodara, da treba ostati kod prihvaćene odluke, da se Zrinjski i Frankopan ulove živi, da im se zaplijeni imetak i svi gradovi, da tako dospiju u položaj, u kojem više ne će moći naškoditi.

Dok je Lobkovic primio to Roschovo pismo, odmah slijedeći dan, 4. travnja, car mu je potpisao jednu zapovijed za generala Spankau-a, neka smjesta nastupi vojskom protiv Zrinjskoga, a drugu za generala Herbersteina, neka zaposjedne primorska dobra Zrinjskoga i Frankopana.

Bijeg markize Julije

Taj isti dan, 4. travnja, Orfejev je poslanik već bio u Rosacisu, gdje je izručio njegovo pismo kontu Valvasonu, koji je smjesta izvijestio o stvari mletačkoga namjesnika u Furlanskoj, Benedetta Giustiniani, a ovaj poslao izvještaj dalje u Veneciju.

Julija je pametno odlučila, da čim prije treba preći na teritorij republike, da je ne bi iznenadile carske čete u Novom. Ona je taj isti dan, 4. travnja, ostavila Novi i pošla u Bakar, gdje je prenoćila. Slijedeće se je jutro ukrcala na veliki jedan jedrenjak, banovo vlasništvo, i otplovila put Pirana, gdje je prispjela treći dan. Tu je dala prekrcati svoju prtljagu na dva manja broda, dvije »peote«, s kojima je sretno doplovila do Tržića (Monfalcone). Ona nije htjela da na banovom brodu plovi dalje od Pirana, da ne bi putem, u zalivu Tršćanskomu naišla na koji brod s carskom zastavom; dočim carevci ne bi smjeli da zaustave »peote«, na kojima se vije zastava sv. Marka. U Tržiću je otpustila 19 članova svoje pratnje, nalogom da se vrate u Novi, a pridržala je kod sebe 5 ženskinja, kapelana, paža i dva dvorjanika.

Mletačke su oblasti bile susretljive prema Juliji. Znale su da je ona na moru, pa su lako mogle upozoriti na nju carevce, tim više što je od Novoga do Tržića ona trebala skoro dva tjedna. Ta se duga plovidba može protumačiti samo tako, da su je na moru spriječavali vjetrovi. U ono je naime doba jedrenjak rano poslije podneva tražio zgodno noćište; ako li su pak duvali protivni vjetrovi, on se iz svoga zakloništa nije

kojiput više dana uopće micao. Julija je naravski bila vrlo žalosna. To nam potvrđuje i Giustinianov izvještaj, gdje veli, da joj se na licu odražuje golema tuga, što je daleko od svoga supruga i što je morala ostaviti svoje gradove. Uz to on obaviješćuje vladu da joj se prtljaga sastoji od 20 bala, što srebrnine, što skupocjenih oprema.

Da je Julija bila žena pronicava, da je bila u sve upućena i da ona Beču nije mogla nimalo vjerovati, dokazuje ne samo njezin bijeg, već i sve ono što je pripovijedala kontu Valvasonu i što nam se je u ispravama sačuvalo, jer je Valvason o svemu pismeno izvješćivao mletačke vlasti. Ona je dakle kazala, da je »grof Zrinjski bio vrlo ozlojeđen na postupanje bečkoga dvora. Kad se je za to njegovo raspoloženje doznalo u Ugarskoj, predstavnici 13 ugarskih županija, koji su već prije gojili mutnih osnova protiv austrijske kuće, a poticala ih je i grofica, supruga bana Petra, koja je punica ugarskoga kneza Rakocija, te koja je i sama neko vrijeme boravila u Ugarskoj, d a k l e o v i s u p r e d s t a v n i c i u i m e č i t a v o g a k r a l j e v s t v a p o s l a l i s v o g a p u n o m o ć n i k a g r o f u Z r i n j s k o m u, n u d e ć i m u k r a l j e v s k u k r u n u, a o n i d a ć e ž r t v o v a t i k r v i i m e t a k s v o j, d a g a p o d i g n u n a p r i j e s t o l j e. Kad se je to doznalo u Beču, porodile su se velike sumnje, uslijed kojih su razni vojnički zapovjednici u Hrvatskoj dobili nalog da imaju vrlo oprezno nadzirati kretanje grofa Zrinjskoga. Ovaj se je pak bojao upliva svojih takmaca u carskom dvoru, pa je najzad odlučio poslati u Carigrad svoga čovjeka, kojemu će Turci vjerovati. Taj je poslanik brzo utanačio ugovor, koji je ponajprije potpisao sam sultan, a onda su ga poslali u Kandiju, da ga supotpiše i prvi vezir, koji je doista i supotpisao. U tom ugovoru, Turci da su se obvezali pomagati grofa Zrinjskoga, dokle on ne zagospoduje u čitavoj Ugarskoj i Hrvatskoj. Zrinjski bi zato bio obvezan da plaća sultanu danak, koji se je već dugo vremena plaćao, i koji još i sada car plaća, a to je 12 tisuća talira svake godine. Inače, prema tom ugovoru, grof Zrinjski i njegovi podanici imaju uživati sve one povlastice, što su nekoć bile podijeljene gradu Galati. Što se pak tiče molbe Zrinjskoga, da se knezu Palfy-u oduzme njegova kneževina, i da se podijeli knezu Rakociju, zetu Zrinjskoga, sultan će odlučiti kasnije. Inače, grof Zrinjski ne će biti obvezan da služi sultanu i ičemu, osim u obrani svoga kraljevstva. — Kad su Turci otpremili banova poslanika s tim pogodbama, on se je zadržao u Bosni da uredi sve što treba za izvršenje ugovora. Ali, kad se je za to prije vremena doznalo u Beču, naložili su odmah vojnom zapovjedniku u Hrvatskoj, koji boravi u Karlovcu, neka sabere čim više vojske, i neka provali u posjede grofa Zrinjskoga i markiza Frankopana. I doista, carske su čete odmah zaposjele dva njihova grada, koji nisu od osobite važnosti, i koji su se predali bez otpora.

»Grof Petar — veli nadalje Julija — i markiz Frankopan povukli su se u Čakovec. To je tvrd grad, okružen dvostrukim jamama, koje su pune vode, i jakim bedemima, koji su dobro opskrbljeni topovima. Posada broji oko 3600 momaka, koji su valjano svim i svačim opskrbljeni. U blizini grof Zrinjski imade još jedan grad, u čvrstom položaju, a zove se Legrad. Brani ga junačka posada, koja broji oko 1500 vrsnih vojnika. Eto u kakvom se položaju sad nalaze grof Zrinjski i markiz Frankopan. Na ostalim njihovim posjedima nalaze se njihovi zapovjednici. Ali to su ponajviše jednostavni »kašteli«, koji ne bi mogli odoljeti podsjedanju, izuzevši grad Bakar, koji je pri moru i prilično utvrđen, pa bi se mogao održati dulje.«

»Pripovijedaju — završuje Julija — da dogovaranja zametnuta s Bečom imaju svrhu da se dobije vremena, dokle ne dođe doba prikladno Turcima za vojevanje. Stoga, ne bude li car širokogrudan i prema grofu i markizu, posve je moguće, da već za koji tjedan Turci poplave Hrvatsku, a u Ugarskoj će planuti buna. Što pak ovaj čas izgleda da su svi ostali, osim spomenute dvojice, Zrinjskoga naime i Frankopana, vjerni, to je stoga, što ovi još nisu dobili pomoći. Ali, netom se pojave prve pomoćne čete, nastat će golema promjena, jer se općenito čvrsto vjeruje, da će se protiv cara podići ne samo ugarska i Hrvatska, već i Štajerska, Koruška i Kranjska. Što su pak već zatvorili Tatenbacha, to je slijedilo stoga, što se je prebrzo doznalo da on sprema ustanak u jednoj od tih pokrajina. Ali grof i markiz su u Čakovcu, i oni se nimalo ne boje, budući da ta tvrđava nije udaljena od Kaniže više od 12 talijanskih milja, a tu je na okupu kakvih 20 tisuća Turaka, pa će stoga carske čete morati svladati velike teškoće, ako se odluče da podsjednu Čakovec.«

Sve se ovo pripovijedanje markize Julije nalazi u izvještaju Benedetta Giustiniana, koji je na kraju dodao, da je konte Ivan Franjo Valvasone oprezno predočio kneginji Frankopanki, svojoj gošći, da ne bi bilo uputno, da se ona duže vremena zadržava u tolikoj blizini carske granice; a ona da mu je odgovorila, da će pričekati na poruke svoga supruga, pa će tada odlučiti.

Očito je, da Julija nije još tada znala, da su i Zrinjski i Frankopan progutali carevu i Lobkovicevu udicu, baš kad je ona plovila oko Istre, i da su 7. travnja poslali caru »bijeli list«; nije znala da je Zrinjski odmah zatim poslao svoga sina Ivana Antuna u Beč kao taoca, pa da su i oni, u noći 13. travnja, na carevu i Lobkovicevu riječ ostavili Čakovec i pošli u Beč; gdje su oni, kako smo u početku kazali, već 20. ožujka bili osuđeni na smrt; gdje je car bio već izdao proglas na narod, da ih može ubiti svatko, i da će onaj koji ih ubije, dobiti cesarski i kraljevski dar! Julija nije ni slutila, da je car 19. travnja, dakle sjutradan poslije njezina dolaska u Rosacis, potpisao zapovijed, da se ima uapsiti

i Orfeo Frankopan. Vojno ga je vijeće gradačko već tražilo, pa kad je doznalo, da je on na mletačkom teritoriju, pisalo je u Beč, neka se zahtijeva od mletačkoga poslanika kod dvora, da ga republika izruči.

Juliji, koja o svemu tome nije ništa znala, bilo je vrlo teško, što ne dobiva glasa ni od supruga, ni od grofa Zrinjskoga, pa je stoga 29. travnja pisala Benedettu Giustinianu u Udine, moleći ga za »putni list« za dva njezina čovjeka, koje ona namjerava poslati prama Kaniži, ne bi li doznali gdje se nalaze njezini mili. Razabire se na prvi mah, da ona nije ni na kraj pameti imala, da su Zrinjski i Frankopan mogli povjerovati caru i Lobkovicu, pogotovo nije mogla sanjati, da su oni pošli u Beč!

Sve što je ona poslije dolaska u Rosacis doznala, pripovijedao joj je istom 25. travnja jedan Frankopanov vojnik, koji je krenuo iz Novoga 22. travnja, i već treći dan bio kod svoje gospodarice. On je kazao, da su još 14. travnja, dakle 10 dana po njezinu odlasku iz Novoga, pod razvitim zastavama uz tutanj bubnjeva, doplovila pod Novi 22 oboružana broda iz Senja, da se je iskrcao senjski podkapetan Gal, koji je prije, po kopnu, poslao svoje pješake, da podsjedne taj grad. Nije, naravski, naišao na nikakav otpor jer su se Novljani dobrovoljni podložili. Gal je iz Novoga krenuo dalje, da zauzme gradove Zrinjskoga. Ovi su se čitav dan držali neodlučno, jer nisu imali nikakve upute. Ali kad je slijedeći dan pukao glas, da se približava i karlovački general sa svojim četama, sami su mu građani pošli u susret, noseći ključeve Bribira, Grižana, Drvenika, Hreljina, Kraljevice, Bakra i Grobnika, a pratili su ih svi Vinodolčani. Spomenuti general da ih je primio uljudno, pa su tada svi, zajedno s njime, krenuli da zaposjednu Bakar. Tu da se je general zadržao tri dana. Sva su se spomenuta mjesta predala bezuvjetno, a sve su se tobožnje operacije pobjeditelja ograničile na pljačkanje, pa su odnijeli sve oružje i pokućtvo, tako da su preostala tek dva ili tri topa, koje ne bijaše zgodno prenašati. Kad je karlovački general otišao, — reče nadalje vojnik — ostao je u svojstvu zapovjednika grof Paradaiser, koji sad boravi u Bakru. Njemu da dolaze u pohode Riječani i drugi ljudi iz okolice; a on pušta da se i dalje pljačka po miloj volji, tako da građani javno jadikuju, da su se nadali, da će ih minuti tolika strogost, kad su se dobrovoljno predali.

Benedetto Giustiniani doduše je proslijedio Julijinu molbu za putni list dvojice njezinih ljudi, ali je nije preporučio, jer — upozoruje on mletačku vladu — kad bi kojim slučajem carevci tu dvojicu ulovili, potvrdila bi se time glasina koja kruži naokolo, da Serenisima podupire pokret Zrinjskoga.

Doista je neshvatljivo, kako se je još 13. travnja moglo znati u Udinama, da je Petar Zrinjski svrgnut s banske časti i da su mu imenovani

pasljednici u toj časti, a on o svemu nije pojma imao, pa je baš te iste noći krenuo s Frankopanom iz Čakovca u Beč! Još manje je shvatljivo, da je knez Lobkovic tri dana poslije odlaska banova iz Čakovca, dakle 16. travnja, više od dva tjedna poslije potpisanoga onoga proglasa, kojim se obećava nagrada onomu, koji izruči bana živa ili mrtva, — pisao banu iz Beča, oslovljavajući ga »Presvijetli gospodine grofe, vrlo ljubljeni rođače!« i priopćio mu da će od patra Forstalla doznati za preblage nakane njegova carskoga veličanstva!

Početkom svibnja se je po čitavoj Europi već znalo za neuspjeli pokret Zrinjskoga i Frankopana. Kardinal Barberini, Julijin ujak, požurio se je da pošalje svoga pouzdanika opata Tisotti s pismom za Petra Zrinjskoga. Taj se opat nadao, da bi još mogao zateći Zrinjskoga u Čakovcu; ali, kad je u tom gradu našao careve čete, nastavio je put u Beč, gdje je imao predati pisma za cara i caricu Eleonoru. U tim pismima kardinal je molio da se blago postupa i prema grofu i prema markizu. Nije ni čudo: Frankopan je po Juliji bio rođak kuće Barberini, a za Zrinjskoga je taj crkveni knez gojio staru privrženost poradi golemih njegovih zasluga za katolicizam. Opat se je Tisotti zadržao u Beču do konca lipnja, kad je njegovo zauzimanje za hrvatske velikaše preuzeo bečki nuncij, da ne bi udarilo u oči, što se za tu svrhu drži u Beču posebni predstavnik. Tisotti je otputovao iz Beča točno 28. lipnja.

Pismo nesretne markize Julije

Nesretna je Julija istom u početku lipnja sve doznala, pa je pisala iz Venecije 10 toga mjeseca knezu Lobkovicu, na talijanskom jeziku, ovo pismo:

»Iznemogla od žalosti i u neprestanoj uzrujanosti poradi svakojakih nedaća, ne preostaje mi da se snađem i da se utješim, već da se utečem prirođenoj dobroti vaše preuzvišenosti. Suvišno je da pismeno ističem, koliko sam žalosna poradi svega što se je dogodilo, jerbo ja to svaki Božji dan svojim suzama oplakujem. Ako rečem, da bih žrtvovala svoju krv i da bih pregorjela svoj život, da ublažim srce Njegova Veličanstva, to bi bili čisti osjećaji moje duše, i to bi bila lična moja željena slava. Ali budući da je razglašena blagost, kojom Nj. Vel. znade dobrostivo obasuti i veledušno počastiti svoje podanike, to mi nadahnjuje nadu u nekakvo olakšanje moje žalosti. Međutim, ako bijedne moje prilike, koje svi sažaljuju, mogu da zavrijede kakvu milost kod Preuzvišenosti Vaše, ja Vas ponizno molim, da me obavijestite o prilikama moga markiza. Smetnju, što Vam ovim nanosim, znam da će mi Preuzvišenost Vaša oprostiti, jer sami znate da je to plod one ljubavi, koju treba da žena goji prema svome suprugu, a ja Vas uvjeravam, da ću tu počast zapisati kao

svoju vjekovitu obvezu, te podlažući Pr. V. svoju prepokornu službu, ostajem P. V. preponizna, preodana i preobvezana.

U Veneciji, 10. lipnja 1670. Julija Ana Frankopana

Staromu sadisti Lobkovicu valja da je ovo pismo dobro došlo, da može i opet zadovoljiti svojoj gadnoj strasti, jer ga je ostavio u svojem arhivu bez odgovora.

Beč je želio istrijebiti sve baštinike Zrinjskoga i Frankopana

pa je stoga carsko poslaništvo u Veneciji međutim nastojalo, da mu republika izruči Orfea Frankopana. Nisu marili da traže izručenje i markize Julije, jer ona kao supruga nije mogla zahtijevati baštinu Frankopanovu, ali Orfeo, kao posinak, mogao se ipak pozvati na svoje pravo. A vrhovni cilj lakomca Leopolda, i njegova vrijednoga prvoga ministra Lobkovica, bijaše maknuti sve one, koji bi bilo kako mogli spriječiti, da sva dobra Zrinjskoga i Frankopana pripadnu carskoj komori. Stoga je republika okolišala, samo da Orfeo dobije vremena da umakne s njezina teritorija. Samo se tako može shvatiti, da je namjesnik Benedetto Giustiniani istom 16. srpnja odgovorio na nalog primljen 12., dakle poslije četiri dana, da je on bio sve udesio, kako će Orfeo biti uhićen odmah slijedeće noći poslije primljena naloga. Nadao se je da će ga uloviti ili u njegovoj očinskoj kući u Udinama, ili na imanju njegova oca u sv. Vidu. Oblasnom izaslaniku da je dapače dodijelio jaku konjaničku stražu, ali bez uspjeha. Potražili su Orfea i u stanu Markize, ali badava. Giustiniani stoga primjećuje, da je svakako netko morao upozoriti Orfea, da ga potražuje tajnik carskog poslaništva, pa je on odmah otputovao možda u Rim, ako nije preko Piemonta, uopće ostavio Italiju. Markiza, završuje Giustiniani, ostala je u Sv. Vidu.

Ali Beč je htio pod svaku cijenu imati i Orfea. Stoga je 19. srpnja došao u mletačko vijeće glavom tajnik carskog poslaništva i tu pročitao posebnu spomenicu glede Orfeova izručenja. U odsutnosti dužda ustao je najstariji senator i rekao, da u tom poslu nije senatorima ništa poznato; neka on stoga tu spomenicu ostavi, pa će ju senatori proučiti i nastojati da carevoj želji zadovolje. Na kraju te spomenice bilo je naglašeno, da je na granici sve priređeno, kako će carski organi preuzeti Orfea Frankopana.

»Plemeniti« je car bio vrlo nestrpljiv što ne može dobiti u očinske svoje ruke i Orfea, pa je zapovjedio i svome namjesniku u Trstu, da ga dade uhvatiti; ali mu je taj namjesnik, Giovanni Paulo Comelli de Stackenfeld, 27. srpnja, odgovorio iz Trsta, da Orfea u Trstu nema; a kad dođe da će ga uhvatiti.

Kad se je Julija preselila iz Venecije u Rim, ne znamo. Bit će da je pošla odmah, poslije nego je nestao Orfeo s mletačkog teritorija. U Rimu je njezin ujak kardinal Barberini mogao doznati, prema vijestima nuncijature bečke kako se razvija proces proti njezinu suprugu; a bit će da joj je u tom pogledu bio pri ruci i mletački poslanik u Rimu.

Na 21. travnja 1671. sastali su se kod kneza Lobkovica gospoda grofovi: Schwarzenberg, Lamberg, Martinic, Nostic, Montecucoli, Sintzendorf te barun Hocher i tajnici Dorsch i Abelles. Vijećali su od 7 sati izjutra do jedne i po poslije podne pa su nastavili u 4 popodne do 9 navečer. Zaključili su, da se Nadaždi, Zrinjski i Frankopan osude na kaznu smrti, pooštrenu odsječenjem desne ruke i na gubitak imetka.

Kad je Frankopanu ta osuda bila priopćena, on je svojoj Juliji upravio opširno oprosno pismo, na talijanskom jeziku, iz kojega priopćujemo nekoje stavke:

»Premila i vrlo ljubljena Julijo, moja draga! — Kad eto po Božjoj odredbi moram zamijeniti ovaj s drugim životom.... htio sam da te s ovo nekoliko redaka od srca zagrlim, i da Ti rečem za zadnji put Zbogom, moleći te, Julijo moja draga! za ljubav Kristovu, da mi kršćanskom samilosti oprostiš, ako si poradi moje nepromišljenosti morala pretrpjeti i uvreda i patnja. Također, Julijo moja draga! molim Te najodanije, da mi oprostiš svaku i najmanju uvredu, koju sam Ti u doba našega braka nanio. Od svoje pak strane, ja Ti iz svega srca i sve duše opraštam svaki povod neugodnosti, što si mi možda dala, akoprem je sve to bio samo žarki osjećaj Tvoje čiste i prave ljubavi prema meni. Opraštam se sa svom rodbinom i sa svim prijateljima, i preporučujem se za jedan »Pokoj vječni« mojoj duši, koja se milošću i pomoću Božjom nada, da će do koji sat uživati vječno gledanje Njegova Presvetoga Lika. Julijo moja draga! Htio bih svim žarom svoje duše, da Ti ostavim zadnju uspomenu svoje prežarke ljubavi, ali sam go i previše siromašan... Opraštam se i s Orfeom Frankopanom, te ga molim da mi oprosti, ako sam mu ikada što nažao učinio... neka mi ne zamjeri, ako mu ne iskazujem svoju zahvalnost kakvom uspomenom, kad ničim ne raspolažem, što bi se njemu pristojalo. Završujem Julijo moja draga! s Bogom! Svijete! s Bogom! Na ovom sam Ti svijetu bio preodani suprug, a na drugom ću biti Tvoj najvjerniji zagovaratelj kod Božjega Veličanstva. Ostajem zauvijek, Julijo moja draga, Tvoj preodani i najvjerniji suprug.

U Bečkom Novom Mjestu, 29. travnja 1671.

Franjo Frankopan

P. S. Ako se, Julijo moja draga! navrati k Tebi paž Bernardin, neka Ti je preporučen za ljubav moju i za vjernu službu, koju mi je iskazao.

Natpis: Presvijetloj gospođi

Markizi Juliji Frankopan

Je li treba spomenuti, da je i to pismo bilo zadržano u Beču kao i ono što je Zrinjski pisao svojoj Katarini u Zagrebu? »Premilostivi car« nije dopustio da nesretne udovice pročitaju i zadnji pozdrav svojih supruga!

Kad je Julija doznala za smrt svoga supruga, odrekla se svijeta. Stupila je u samostan sv. Terezije u Rimu i u njem je sveto preminula, onako, kako je sveto preminula u samostanu u Dubrovniku hrvatska kraljica Margarita, udova kralja Miroslava, oko 970., i druga hrvatska kraljica Jelena, šest godina kasnije, kao »majka sirota i zaštitnica udovica« u Solinu, kako svjedoči njezin divni nadgrobni natpis, koji nam, jer je iz X. vijeka, mogu zaviđati svi narodi svijeta. Taj je natpis neoboriv dokaz naše milenijske kulture, koju samo neznalica ne može ili zlobnik ne će da shvati!

Treba li jošte istaknuti, da je kardinal Palavicini zamolio »premilostivoga cara«, da udovici Juliji Frankopanki doznači iz pokojnikove ostavštine ono, što joj kao udovici pripada, ali da kardinal nije dobio ni odgovora na svoje pismo?

Dodati se svakako mora, da je ban Zrinjski, još 5. rujna 1670., pisao caru iz zatvora pismo u kojem ističe »carska riječ mora biti sveta i postojana, jer pogaženu vjeru makar i Turcima i nevjernicima zadanu, nije Bog tek jednom strogo kaznio. Na tom počiva međunarodno pravo i snošaj čitavoga ljudskoga roda. — A 8. listopada 1670. pisao je Zrinjski i knezu Lobkovicu: »Pouzdao sam se u Tvoju riječ. Ne mogu ni pomisliti, da će se na meni prvom pogaziti careva riječ i riječ Tvoje preuzvišenosti!«

Ali ova dva zločinca, car i knez, ne samo što su pogazili zadanu riječ, već su dali banovu ženu Katarinu zatvoriti, zajedno s 10-godišnjom kćerkom Zorom Veronikom u Štajerskom Gracu pod jakom stražom. Da pak ugrizu za srce jadnu majku, otrgli su od Katarine i njezino dijete, na što je ona poludjela i od žalosti umrla 11. studenoga 1673. Malenu Zoru Veroniku primile su u svoj samostan Uršulinke u Celovcu, gdje je ona uslijed nespretno izvedene operacije na očnoj mreni oslijepila, i tako živjela do 29. siječnja 1735. Sina banova, mladoga Ivana Antuna, trideset su godina vucarili od zatvora do zatvora, dok nije od pustoga stradanja i on poludio i u ludilu umro u zatvoru u Grazu 11. studenoga g. 1703. Druga kćerka banova Judita Petronila sama je zarana stupila u samostan zagrebačkih Klarisa. Jelena pak, najstarija banova kći, po općem mišljenju najljepša žena u Europi, svršila je svoje dneve u Maloj Aziji u gradu Nikodemiji 18. veljače 1703.

Sad je car, kojega su onodobni puzavci proglasili »velikim«, mogao doista uživati imetak Zrinjskih i Frankopana, ali kad je protekla 248 godina od zadnjega čina strašne tragedije u Bečkom Novom Mjestu, kad

je, kako je prorekao Zrinjski, Bog odlučio da kazni pogaženu vjeru, oskvrnjenu pravdu i pravicu, kucnuo je kobni čas, te je godine Spasa 1919. potomak Leopoldov morao bježati s prijestolja u inozemstvo, baš onih dana, kad su Hrvati, uz dotle neviđeno slavlje prenijeli kosti svojih slavnih Mučenika u svetu Hrvatsku Zemlju. Da pak kazna bude potpuna, godine 1938. izdana je tjeralica — ironija sudbine! — od njemačkih oblasti protiv habsburškoga pretendenta! — Bog nikomu dužan ne ostaje!

Bare Poparić

KAD SUNCE KRVAVO TONE . . .

Kada se magleni veo daljinom zrenika sprema,
Da sunce krvavo skrije u zapadno oblačje neba,
Čežnje se usnule bude za srećom, koje već nema,
A duša žudi za snima ko prosjak za korom hljeba.

Kad sunce krvavo pada u tmurnu neizvjesnost: sutra,
Ko skršeni ratnik sa silnim mnoštvom krvavih rana,
Čine se večernje boje slične bojama jutra,
Početak je noći onda sličan početku dana.

Kad umire krvavo sunce, ko srce dana, što gine,
I rudi obzorje cijelo plamenom njegove vatre,
Osjećam, kako će zorom u istom sjaju da sine
I tamu, koja ga guta, kako će moćno da satre.

O, smrt je slična životu! Krvavo sunce, što tone,
Sutrašnje svoje rođenje slavit će istim sjajem.
Svuda je tako! Zvona, što danas opijelo zvone,
Sutra će novi život pozdravljat veselim krajem.

August Đarmati.

FENOMENOLOŠKA FILOZOFIJA

Povodom obljetnice smrti Edmunda Husserla (1859.—1938.)

Naučni je svijet prošle godine izgubio čovjeka, koji je bez sumnje bio jedan od najistaknutijih i najzaslužnijih mislilaca našeg stoljeća: Edmunda Husserla*. Na samom početku tog stoljeća znatno je izmijenio fizionomiju njemačke filozofije dajući joj nekoliko značajnih crta.

Pobjeda nad psihologizmom.

U svojim prvim publikacijama Husserl je pokušao dati filozofsko opravdanje i tumačenje matematičkih, naročito aritmetičkih vrednota[1]. U njima uočuje pitanje matematičke teorije i metode, te filozofski raščlanjava osnovne matematičke pojmove kao, na pr., »mnoštvo«, »broj«, »cijelo« itd. Svoju analizu zapravo daje sa stanovišta ondašnje, uglavnom Wundtove psihologije, jer je u ono vrijeme prevladavalo mišljenje da se logika temelji na psihologiji, pa da prema tome i logika deduktivnih znanosti nalazi svoje filozofsko opravdanje u psihologiji. Međutim, Husserl se često nije mogao zadovoljiti takvim psihološkim »fundiranjima«. Naročito kad se radilo o »prijelazu od psiholoških suvislosti mišljenja na logičko jedinstvo misaonog sadržaja«, nije se pokazao pravi kontinuitet niti je bilo prave jasnoće. Time se Husserlu ukazala potreba

* Najglavniji podaci iz Husserlova života:

Rodio se 1859. u Prostejovu (u Moravskoj). Gimnaziju je pohađao i svršio u Olomoucu. Na sveučilištima u Leipzigu, Berlinu i Beču studirao je prirodne nauke, astronomiju, matematiku i fiziku. Doktorirao je 1883. u Beču, a habilitirao se 1887. u Halleu. Od 1901. je vanredni sveučilišni profesor u Göttingenu, a 1916. naslijedio je Rickerta na katedri za filozofiju u Freiburgu i. Br. Kasnije, 1923., dobio je poziv na sveučilište u Berlinu, gdje je imao naslijediti Troeltscha, ali je taj poziv odbio. Umirovljen je 1928. (njegov je nasljednik Martin Heidegger), ali je sve do 1933. bio vrlo aktivan. Umro je 1938. u Freiburgu i. B.

Husserlova glavna djela:

Logische Untersuchungen (2 sveska, drugi svezak u 2 polusveska) 1900/01. (drugo, prerađeno izdanje 1913/21., treće i četvrto izdanje 1922. i 1928.). — Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie 1913. (i novija izdanja). — Formale und transzendentale Logik 1929. — Méditations Cartésiennes 1931. — (Za ostala djela i spise poredi: W. Illemann, Husserls vor-phänomenologische Philosophie. Mit einer Monographischen Bibliographie Edmund Husserl. Leipzig 1932.)

[1] E. Husserl, Ueber den Begriff der Zahl. Halle a. S. 1887. To je njegova habilitaciona radnja. — E. Husserl, Philosophie der Arithmetik. Band I.: Psychologische und logische Untersuchungen. Halle a. S. 1891.

da privremeno ostavi po strani svoja filozofsko-matematička istraživanja i da se posveti ispitivanju logičkih problema, u prvom redu pitanja o odnosu između subjektivnosti spoznajnog čina i objektivnosti spoznajnog sadržaja. Tako su nastala njegova »Logička ispitivanja«[2].

U prvom izdanju ovog znamenitog djela Husserl ide za tim da čisto deskriptivno ispita spoznajne doživljaje. Stoga otklanja od sebe »teoretsko-psihološke« tendence. To očito čini pod uplivom Brentana, koji je razlikovao »deskriptivnu ili fenomenalnu psihologiju« od »genetičke psihologije« u tom smislu, što prva samo pokazuje i prikazuje činjenice, dok druga ispituje svoj predmet prema zakonima psihičkog zbivanja odnosno pod vidom uzročnih i drugih odnosa. Deskripcija ovdje znači jednostavno pokazivanje i prikazivanje »pojava« ili »fenomena«, to jest činjenica i činjeničnih nalaza, ali bez teoretskog tumačenja. Tek iza takvog nepristranog i svestranog opisivanja slijedi teoretsko tumačenje; dakako, kao novi metodički postupak. Važno je da Husserl u prvom izdanju svojih »Logičkih ispitivanja« upotrebljava riječ »fenomenološki« i »deskriptivno-psihološki« u istom značenju. S Brentanom se poziva na introspekciju i refleksiju. Mogli bismo njegovim »Logičkim ispitivanjima« dati naziv i naslov deskriptivne ili »fenomenalne« psihologije u Brentanovu smislu. Koliko je to opravdano, vidi se iz toga, što Husserl s Brentanom zabacuje pojam »nesvijesno-psihičko« i što, obratno, u svijesnom psihičkom doživljaju s Brentanom razlikuje čin od sadržaja, što prihvaća njegov pojam intencionalnosti i što se s njim poziva na neposrednu evidenciju nutarnjeg opažanja. Glavna je Husserlova teza u »Logičkim ispitivanjima« ova: Logički zakoni nisu apstrakcija psiholoških funkcija i ne mogu se izvoditi iz činjenično-psiholoških zakona; logički zakoni nisu činjenični zakoni, oni se konstituiraju na svoj način, neovisno o bilo kojim iskustvenim naukama; logički zakoni izriču apsolutnu istinu, istinu kao takvu; logički zakoni imaju objektivno-idealnu vrijednost, to jest vrijede neovisno o našim subjektivnim (psihološkim) činima, i to ne samo »činjenično« ili de facto, već »idealno« ili de jure — apsolutno.

U principu je to značilo pobijanje i svladavanje psihologizma, koji načelno ignorira logičke probleme svodeći ih na čisto psihološko pitanje spoznavanja. Savjesna analiza spoznajnih činilaca pokazala je da zakonitost spoznajnog čina nije istovjetna sa zakonitošću spoznajnog sadržaja, nego da postoji red spoznajnih sadržaja kao svijet u sebi, koji ne nalazi svoje opravdanje u zakonima psihičkog zbivanja odnosno spoznavanja, već u samom sebi. Drugo je psihološki sud, to jest sud

[2] E. Husserl, Logische Untersuchungen. Halle a. S. 1900/01. U drugom, prerađenom izdanju (1913.) Husserl je znatno promijenio svoje misli.

kao konkretna psihička pojava, a drugo je logički sud, to jest istovjetno značenje predicirane stvarnosti, koja usprkos psihičkoj raznolikosti različnih konkretno izrečenih sudova ostaje ista. U svom odnosu prema psihičkom doživljavanju spoznajni nam se sadržaj očituje kao »normativan«, kao nešto što duševnim doživljavanjem pronalazimo i intencionalno razrađujemo. Tim je Husserl opravdao »čistu logiku« protiv »psihologističke logike«. U tom opravdanju spoznajno-teoretski objektivizam nalazi svoje premise za dokazivanje svog načelnog stanovišta. Sam Husserl, kako ćemo vidjeti, ne povlači ove konsekvence, već ide svojim putem. Ali psihologizam odnosno skeptički relativizam gubi tim svoje glavno uporište.

U drugom, prerađenom izdanju »Logičkih ispitivanja« Husserl u mnogom pogledu zastupa novo stanovište. U svoje analize unosi nove (spoznajno-teoretske!) misli, za koje, doduše, drži da se donekle nalaze već u prvom izdanju i da ih se tamo dotaknuo. Njegove analize kao da ne pokazuju samo običnu »psihičku« strukturu svijesti, nego kao da vode do »ontološko-eidetičke« strukture svijesti, do »apsolutne« ili »transcendentalne« svijesti. Da se tačnije razumije smisao tog novog predmeta, treba uočiti osnovne misli Husserlove »fenomenologije«, kako su sadržane u djelu »Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie« (1913.), prema kojem je i spomenuto drugo izdanje »Logičkih ispitivanja« prerađeno.

Filozofija kao »eidetska« znanost

Dosljedan u svojoj načelnoj zabrinutosti oko opravdavanja logike, Husserl je pošao tako daleko da je ponovo iznio na dnevni red pitanje o opravdanosti filozofije kao prave znanosti. U onoj dekadentnoj duhovnoj situaciji, kojom je urodio pozitivistički psihologizam kao i pozitivizam uopće, pitao se Husserl poput Kanta da li je filozofija kao znanost, naročito kao »prva nauka«, uopće moguća odnosno već opravdana. Njegov je odgovor bio kategorički negativan: »Ne kažem da je filozofija nesavršena znanost, nego kažem jednostavno da ona još nije znanost... Sve je tu prijeporno... Ovo se uvjerenje mora opet jednom energično i pošteno izreći...«[3].

Prema subjektivističkim sistemima nije se zapravo moglo govoriti o »normama«, nego je u svemu bilo mjerodavno »lično uvjerenje« ili »stanovište«. Protivno tome Husserl ide za tim da utemelji filozofiju kao nauku koja bi imala pravi normativni značaj, kao nauku koja bi imala

[3] E. Husserl, Philosophie als strenge Wissenschaft. (Logos. 1, 1910., str. 290.)

opću i nužnu vrijednost. Njegove se osnovne misli mogu ukratko ovako prikazati:

Filozofija se dosad nije razvila u pravu nauku, jer nije poznavala ni svoj predmet ni svoju metodu. Između njenog predmeta i njene metode vlada taj odnos, da se njen predmet upravo određuje njenom metodom. Prava filozofska metoda mora biti »f e n o m e n o l o š k a«. Što to znači? U odgovoru na to pitanje sastoji se osnovna poteškoća svega filozofiranja. Fenomenologija je, naime, nauka o »fenomenima« ili pojavama, ali ona radi o njima u naročito modificiranom smislu. Ona ne radi, kako bi se u prvi mah moglo činiti, o jednostavnom opisivanju psihičkih doživljaja: o činjenicama i o stvarnom zbivanju. Naprotiv, fenomenologija treba da bude nauka koja se nikako ne bavi »činjenicama«, već koja mora imati tu jedinu zadaću da ustanovi »spoznaje bitnosti«: ona je »apriorna« odnosno »e i d e t s k a« nauka ili — kako Husserl češće pleonastički kaže — »eidetische Wesenwissenschaft«. Kod toga treba spomenuti da Husserl u svojim razlaganjima upravo izbjegava riječi »a priori« i »a posteriori«, jer s pravom drži da su one terminološki višeznačne, a uz to i historijski opterećene. Njegovim izrazom »eidetski« treba da je istaknut osnovni značaj čiste fenomenologije. U čemu se sastoji taj značaj? U tom da fenomenologija ne radi o ontološkom smislu stvari, već jedino pita kako se stvari (ili ono o čemu sudimo bilo na koji način) konstituiraju u našoj svijesti. Fenomenologija, drugim riječima, pita kako postajemo svijesni onoga o čemu sudimo i što nam je u svijesti »originarno dato«. Ona ispituje polje transcendentalno čiste svijesti, i to »čisto deskriptivno« i »u čistoj intuiciji«, čime je na dva načina ali u istom smislu naglašena takozvana originarna samodatost predmeta. Osnovno je pravilo fenomenologije: Ne služiti se ničim drugim osim onim što možemo eidetski učiniti jasnim na samoj svijesti. Fenomenološko ispitivanje ima, naime, tu svrhu i zadaću, da pojmovno ili terminološki odredi ono što je sadržano u čistoj svijesti.

U shvaćanju fenomenologije kao prave filozofije Husserl pokazuje izvjesno srodstvo s Descartesom, Leibnizem i Spinozom. Kao ovima tako i njemu imponiraju matematika i geometrija kao egzaktne nauke, koje dokazuju svoje teoreme pravom jasnoćom i apsolutnom sigurnošću. Dugogodišnjim proučavanjem matematičkih problema došao je Husserl do uvjerenja da bi jedino jedan analogon matematici mogao spasiti znanstvenost filozofije. Iz tog je razloga nastojao izgrađivati fenomenologiju kao »eidetsku« znanost, to jest kao znanost koja ne vodi računa o egzistencijalnim sudovima i o iskustvu kao takvom, nego koja se bavi samo čistim bitnostima pojedinih stvari.

»E i d e t s k a r e d u k c i j a«

Za utvrđivanje ili dokazivanje prvih principa ne dolazi u obzir iskustvo, ma da jedno od osnovnih načela fenomenologije glasi da se treba vratiti na same stvari. To će reći da treba početi s takozvanom fenomenološkom εποχη, to jest sa sferom čistih sadržaja naše svijesti. Tim je naglašena potreba jednog naročitog osnovnog stava pri fenomenološkom ispitivanju, koji se razlikuje od stava što ga čovjek zauzima u ostalim naukama. Do njega se dolazi »e i d e t s k o m r e d u k c i j o m«, procesom kojim se stavljaju u zagrade sudovi o egzistenciji i sve ono na što se sudovi u ontološkom smislu odnose. Tim se po Husserlu ne niječe egzistencija, kako to čini sofist, niti se o njoj sumnja, kako bi htio skeptik, nego se čovjek jednostavno poziva na jedno naročito, »fenomenološko« stanovište: s tog stanovišta nije moguće suditi o prostorno-vremenskoj egzistenciji, sve je stavljeno u zagrade odnosno izvan snage i važenja. Izvođenjem »eidetske redukcije« fenomenolog se odriče svakog naučnog i naravno-spontanog suda te bez ikakve predrasude jednostavno promatra i opisuje svoju svijest u naprijed spomenutom modificiranom smislu, to jest kao polje transcendentalnog iskustva. Različni nazivi kao »phänomenologisches Residuum«, »reines Bewusstsein«, »transzendentales Bewusstsein«, »Bewusstseinsapriori« i sl. označuju predmet o kojem radi fenomenologija. Taj predmet za fenomenologa nije apstraktan pojam, nego je sadržaj naročite konkretnosti, sadržaj koji navodno ima veću savršenost nego ovaj naš iskustveno pristupačni svijet. Zadaća je fenomenologa da se uživi u taj novi svijet svijesti i da pronađe novi stil znanstvene metodologije. Husserl drži da je »čista intuicija« osnovni princip spoznavanja, koji se ne može dokazati iz drugog izvora. To je princip svih principa, po kojem jednostavno prihvaćamo stvari u njihovoj originarnoj samodatosti, i to strogo u onim granicama u kojima nam se stvari same pokazuju. U tom se konačno i sastoji zadnje opravdanje spoznaje kao takve. »Čista intuicija« i »čista deskripcija« imaju otprilike isto značenje: to su sinonimni izrazi za direktno iskustvo.

U u n a k r s n o j v a t r i k r i t i k e

Na ovom mjestu nije moguće detaljnije prikazati probleme fenomenološke filozofije. Neke će crte biti jasnije, kad osnovnu problematiku fenomenologije budemo gledali u svijetlu njene kritike. Inače se u informativnom pogledu preporuča studija Zagorke M i ć i ć, koja kaže da je dobila »prva uputstva pri studiranju fenomenologije lično od njenog osnivaoca« kao i »kontrolu osnovnih shvatanja« svog izlaganja[4]. Knjizi je napisao predgovor Husserlov najbliži saradnik Eugen F i n k, koji kao

preporuku ističe slijedeće: »Prikazivanje Zagorke Mićić odlikuje se odlučnim pokušajem da se prikaže karakter fenomenologije iz njene centralne problematike. Dugim intenzivnim studiranjem pod ličnim uputstvom profesora Husserl-a stekla je ona neobično poznavanje fenomenološke misli i uz to sposobnost samostalnog fenomenološkog razmišljanja...«

Mnogo je pisano o Husserlovoj fenomenologiji: priznanja i kritike. Priznanje se uglavnom odnosi na Husserlovu pobjedu nad psihologizmom. Kritika, naprotiv, u različnom pogledu prigovara fenomenologiji bilo kao metodi bilo kao sistemu. Husserlu je, kako se čini, najneugodnija bila kritika novokantovskog kriticizma u duhu Rickertove škole, koja je u mnogo varijacija dokazivala da Husserlova fenomenologija nikako ne pruža ono što obećaje, naime da bude p r v i temelj svega filozofiranja. Kriticizam se u tom pogledu pozivao na Kantovu »transcendentalnu metodu«, jer da je samo ona stvarno oslobođena od svake psihološke komponente. Tako je, dakle, fenomenološkoj metodi pridavao samo sekundarno i podređeno značenje. Husserl dugo nije reagirao na kritiku. Konačno je njegov učenik i asistent Eugen F i n k u njegovu obranu napisao raspravu, koja je prvo izašla u časopisu »Kant-Studien«, te kasnije također kao posebna knjiga[5]. U predgovoru kaže Husserl da uglavnom zato nije reagirao na kritike, jer da sve te kritike, ma da citiraju njegove riječi, ipak nisu pogodile osnovni smisao njegove fenomenologije. Priznaje da je bilo nejasnoća u njegovim djelima, ali to pripisuje okolnosti što se radi o novim mislima za koje da je morao tražiti nove riječi. (Međutim, J. G e y s e r je već 1916. u svojoj kritici rekao da Husserl više nego što bi bilo potrebno naglašuje sadržajne poteškoće svojih spisa, jer da bez potrebe otešćava razumijevanje čestim i katkad neobičnim stranim riječima. Tako, na pr., za »Wesensschau« često kaže »Ideation« i »ideierende Abstraktion«; izrazi »iterieren«, »adjungieren«, »reelle oder intentionale Dabilien« i sl. suvišni su, jer za njih ima njemačkih riječi.) Nadalje kaže da je Fink na njegovu želju napisao obranu, a da je za tu zadaću i pozvan, jer da je kao njegov učenik i petgodišnji asistent dobro upućen u fenomenologiju, a osim toga da ima skoro »svakodnevnu vezu«

[4] Z. M i ć i ć, Fenomenologija Edmunda Husserla. Studija iz savremene filozofije. IV-176 strana. Izdanje knjižare F. Pelikan. Beograd 1936. Stoji 40 dinara. Knjiga nažalost vrvi tiskarskim pogrješkama, a i u pogledu citiranja literature ima nekoliko manjih netočnosti. Tako se, na pr., na str. 23., 27., 36. i 37. citira Husserlov spis »Nachwort zu m e i n e n Ideen«, po drugim mjestima u tekstu obično »Nachwort...«, a na str. 171. u popisu literature »Nachwort zu d e n Ideen«.

[5] E. F i n k, Die phänomenologische Philosophie Edmund Husserls in der gegenwärtigen Kritik. Mit einem Vorwort von Edmund Husserl. (Kant-Studien. 38, 1933., str. 319—383.) Kao posebna knjiga pod istim naslovom: Berlin-Charlottenburg 1934.

s njim: »Na taj se način potpuno uputio u moje filozofske intencije, pa i u glavni sadržaj mojih neobjelodanjenih konkretnih istraživanja. Na želju poštovanog uredništva ,Kant-Studien' tačno sam prošao ovu raspravu, i radujem se što sad mogu reći da u njoj nema rečenice, koju ne bih potpuno usvojio, koju ne bih izričito mogao priznati svojim uvjerenjem.« Dok su glavni kriticistički kritici (R. Zocher i Fr. Kreis) mislili da se Husserl približio kriticizmu, Fink još jedanput ističe da je osnovna metoda fenomenološke filozofije jedino i isključivo »fenomenološka redukcija«: ona je jedini spoznajni put koji vodi u transcendentalnu subjektivnost, u kojoj su uključeni svi problemi fenomenologije i metode kojima se oni mogu specijalno istraživati. Kriticistička je kritika po Finku zato pogrješila što nije uočila ovu centralnu točku, već one formule što ih Husserl daje u svojim »Logičkim ispitivanjima«, kad još nije bio otkrio »fenomenološku redukciju«. Po Finku, nadalje, nikako ne stoji da se Husserl svojim djelom »Ideen...« približio kriticizmu ili od njega udaljio: između fenomenologije i kriticizma postoji »dubok jaz«.

Najsolidniju kritiku Husserlove fenomenologije s neoskolastičkog stanovišta napisao je J. G e y s e r[6]. Njegovi glavni prigovori odnose se na čisto formalno shvaćanje logike, na nauku o intuiciji, na shvaćanje svijesti te na fenomenologiju kao »prvu« filozofiju.

Čini se da je najteže razumjeti smisao Husserlove »transcendentalne svijesti«, pa se prema tome mnogo i raspravljalo o tom da li Husserl zastupa idealizam ili objektivizam. Njegova eidetska redukcija sa stavljanjem u zagrade svakog egzistencijalnog suda imala bi da nadomjesti aristotelsko-tomističku apstrakciju. Razlika je ipak u tom što se u apstrakciji zanemaruju ne samo egzistencija, nego s njom također svaka konkretnost i individualnost. Husserlova »transcendentalna svijest« kao rezultat eidetske ili fenomenološke redukcije imala bi biti stvarnost naročite konkretnosti. U toj »sredini« između iskustvene egzistencije i logičke apstrakcije mnogi su vidjeli insinuaciju objektivizma, ali su također mnogi bili uvjereni da je Husserlov način mišljenja idealistički. Ovo zadnje mišljenje zastupao je i Geyser, i to s pravom, kako sad znamo iz Husserlovih »Méditations Cartésiennes«. U petom razmatranju ovog djela Husserl radi o smislu objektivnog svijeta uopće. Svi se pojedinačni subjekti u svom zajedničkom iskustvu slažu u tom, da je svijet »objektivan«. Ali tim se sa stanovišta svakog pojedinog subjekta ujedno nameće pitanje o smislu »drugih« subjekata. Kako se konstituira smisao tih drugih subjekata? To je sad pitanje. Odgovor na njega bit će ujedno ključ za

[6] J. G e y s e r, Neue und alte Wege der Philosophie. Eine Eröterung der Grundlagen der Erkenntnis im Hinblick auf Edmund Husserls Versuch ihrer Neubegründung. Münster i. W. 1916.

rješavanje pitanja o smislu objektivnog svijeta. U mojoj svijesti nalazim, naime, iskustvo o svijetu i o drugim subjektima, i to kao da oni egzistiraju izvan mene i u sebi. Subjekti nastupaju kao psiho-fizički predmeti svijeta, ali oni nisu samo stvari, nego baš subjekti. Kao takvi imaju i oni iskustvo o svijetu i o drugim subjektima. Ali s druge strane svaki se smisao zajedno sa svojom egzistencijom konstituira mojim konstitutivnim sintezama, pa se stoga čini da on uopće ne može u sebi (to jest izvan mene) egzistirati. Zato se pita: kako može moje ja »u sebi« konstituirati druge subjekte kao nešto što izvan njega egzistira? — Pri rješavanju tog pitanja Husserl provodi jednu redukciju, koja prelazi opću fenomenološku εποχή: sve se reducira na specifičku sferu pripadnosti, to jest isključuje se svaka konstitutivna intencionalnost koja bi bila upravljena na nešto izvan-subjektivno. Zauzima se, dakle, takav osnovni stav koji se odnosi samo na »ja« i na ono što njemu pripada. Na taj način po Husserlu još uvijek preostaje jedan transcendentalni korelat mog iskustva o svijetu, jedna vrsta svijeta i života, samo što je sad sve reducirano na to svojstvo da je predmet moga »ja«; utoliko se i može smatrati njegovim konkretnim sastavnim dijelom. Među svim tijelima reduciranog svijeta naročito mjesto zauzima moje vlastito tijelo, kojim se služim pri svom djelovanju. Štoviše, moja je duša s njim spojena u psiho-fizičko jedinstvo i u tom jedinstvu dolazim do svoje individualne osobnosti. Protivno tome tijela drugih subjekata imaju za mene samo smisao običnih materijalnih tjelesa. To je negativna karakteristika spomenute sfere pripadnosti. Uočujem li sad sam objekt koji pripada meni kao subjektu, onda mi se obzirom na reducirani svijet otvara novi vidik: mogu, naime, opisati sva njegova svojstva, koja se već od početka u njemu nalaze, ali koja nisam odmah otkrio. Tu moram prije svega ustanoviti da cijeli svijet nekako ulazi u sferu navedene pripadnosti: cijeli svijet nekako sačinjava dio konkretnog sadržaja mog »ja«. Prema tome moje »ja« nosi u sebi jedan svemir, do kojeg dolazim »originarnom eksplikacijom« moga »ja«: to je prvobitni svijet i njegova imanentna transcendenca, koja je tek predoblik prave transcendence, prave objektivnosti. — U toj »imanentnoj transcendenci« opet imamo onu teško shvatljivu sredinu između konkretno-egzistentnog i apstraktnog reda. Usprkos svim suptilnim razlaganjima ne vidimo kako je prema fenomenološkoj metodi moguća prava objektivnost svijeta.

Dobri poznavaoci Platonove nauke ustanovili su da između Platonovih i Husserlovih »ideja« ima mnogo sličnosti, štoviše, da im je značenje često istovjetno[7]. Husserl to poriče. Da li s pravom, o tom je teško suditi.

[7] C. Ritter, Platon. Sein Leben, seine Schriften, seine Lehre. II. München 1923., s. 313—315. H. Meyer, Geschichte der alten Philosophie. München 1923., s. 163.

Prigovaralo se također da je fenomenologija konačno ipak samo psihologija. To, naravski, ne stoji. Ma da Husserl uglavnom radi samo o svijesti, ipak mu nije stalo do opisivanja psihičkih čina i činjenica. On upravo zanemaruje značaj svijesti kao činjenice te uočuje samo još »smisao« njenih čina i značenje upravljenosti tih čina na određeni sadržaj. Stalo mu je, dakle, samo do logičkog aspekta svijesti.

Problem Boga spominje Husserl samo kao »pogranično pitanje« fenomenologije. Zagorka Mićić veli da taj problem uopće ne spada u fenomenologiju: »Ne postoje nikakvi specijalni metodski razlozi da fenomenolog ispituje božanstvo i zato ga on potpuno isključuje iz svojih istraživanja« U tom pitanju vodio sam 1930. godine korespondenciju sa samim Husserlom, a plodove svog istraživanja objelodanio sam u časopisu »Philosophisches Jahrbuch«[8]. Ovdje spominjem samo da Husserl brani takav pojam spoznajnog subjekta, da se već ne vidi kako bi u fenomenologiji bilo mjesta za jedan teistički pojam o Bogu. Teistički Bog ne spoznaje »refleklivno«! Osim toga je i Husserlov pojam uzročnosti problematičan, očito uslijed svoje novokantovske orijentacije.

U znaku sudbine

Značajno je, da se oko Husserla skupljao veliki broj mislilaca, ali da se zato ipak ne može govoriti o pravoj fenomenološkoj školi. Uz svu originalnost svojih ideja i usprkos svom velikom ugledu u filozofskom svijetu, Husserl je uglavnom ostao bez škole. Najistaknutiji »fenomenolozi« znatno su se od njega udaljili.

Fenomenologija je, doduše, još i danas na glasu kao metoda, ali je zato kao teorija (u duhu idealističkog filozofiranja) uglavnom napuštena. Zanimljivo je čuti kako o tom sudi D. von Hildebrand, koji je pored M. Schelera najvažniji i najzaslužniji fenomenolog na području etičkih istraživanja. On kaže među ostalim ovo: Izraz »fenomenologija« danas je opet višeznačan; današnje spoznajnoteoretsko i metafizičko shvaćanje Edmunda Husserla već nema skoro ništa zajedničkog s fenomenologijom njegovih »Logičkih ispitivanja«, na koju se nadovezao fenomenološki pokret, i koja je najčišće došla do izražaja u spisima A. Reinacha, A. Pfändera, gospođe Conrad-Martius i D. von Hildebranda[9].

Mi smo naprijed istaknuli da je glavna Husserlova zasluga u pobjedi nad psihologizmom. Taj se uspjeh ima pripisati njegovoj fenomenologiji kao metodičkom postupku, po kojem je Husserl neovisno o bilo kojim

[8] W. Keilbach, Zu Husserls phönomenologischem Gottesbegriff. (Philosophisches Jahrbuch. 45, 1932., str. 203—213.)

[9] D. von Hildebrand, Zeitliches im Lichte des Ewigen. Gesammelte Abhandlungen und Vorträge. Regensburg 1932., str. 357.

pretpostavkama i predrasudama uočio stvari onako kako su se one same pokazivale. U domeni njemačke idealističke filozofije značilo je to dalekosežan preokret, jer je pozornost filozofa time bila upravljena na »stvari« ili »objekte«. Stoga se fenomenološko istraživanje sasvim naravno u mnogom pogledu približilo aristotelsko-skolastičkom objektivizmu. Uz to je primjenjivanje fenomenološke metode na probleme aristotelsko-skolastičke filozofije značilo njihovo oživljavanje i produbljivanje, kako to najljepše pokazuju radovi D. von Hildebranda. Ali i bez obzira na ove dodirne tačke fenomenologije sa skolastikom valja priznati da fenomenologija kao metoda ima svoje neprolazno značenje, koje je nažalost dugo bilo zaboravljeno ili zanemarivano. No zato ipak nailazimo skoro kod svih većih filozofa na neku vrstu »intuitivnog spoznavanja« ili svestranog i donekle iscrpnog prodiranja u same stvari.

Husserlova tragika nije toliko u tom, što je zadnjih godina svoga života bio takoreći zaboravljen, koliko u tom, što je fenomenološku metodu svojih »Logičkih ispitivanja« razvio u filozofsku teoriju, koja je našla puno kritika, ali malo pristaša. Oni koji su Husserla u tom pogledu načelno slijedili, udaljili su se od njega toliko, da već nisu njegovi. Tako, na pr., M. Scheler, taj strasni filozof života, koji je u svojim zadnjim spisima najbolje snage čovjeka vidio u onom što je »nagonski vitalno«, a ne u duhovnom djelovanju. Zatim, možda kao najklasičniji primjer, sam Husserlov nasljednik na freiburškoj katedri, Martin Heidegger, koji je postao originalnim egzistencijalnim misliocem i pobornikom nihilističke metafizike.

Dr. Vilim Keilbach

TIHI HOD

Ti počivaš
u dugoj sjeni čempresa, u selu.
A život te nije umorio.
Ja za tobom pjevam pjesmu, neveselu,
bolni psalam 129.
Palim svijeću da te ogrijem
a tvoje su oči tamne, zastrte.
Ustani, dođi do moga sela.
Put ti je pripravljen, kroz šumu.
Gustu šumu borovu.
Do zore će trava narasti,
mjesečina posuti put
i sakriti trag.

Rajko Valerijev

Racine je dakle bio uvjeren o slabosti ljudskoj, on ju je zamijetio u svom i u tuđem srcu, i ta slabost srca ljudskoga i sklonost na zlo, koja je stjerana u pesimističke teorije janzenističke teologije zaokupljala mnoge duhove XVII. stoljeća i sred katol. Crkve mnogo bura i oluje podigla, ta je slabost srca ljudskoga predmet Racine-ova kazališta.

III. ČOVJEČANSTVO ISTOČNOG GRIJEHA I JUNACI MORALNE SLABOSTI.

De ce sacré Soleil dont je suis descendue.
Misérable! et je vis! et je soutiens la vue — Phèdre; IV, 6.

Jer je dakle ta slabost predmet Racineova kazališta, zato je to kazalište čovječje tragike, ne samo tragike ljubavne, kako se često kaže, nego uopće tragike. Kazalište katastrofe i krvi, gdje čovjeka mrvi i ljubavna strast i ambicija. Ali ne samo to dvoje, nego i strast zbog strasti, zlo zbog zla samoga, jer u njem čovjek kao Neron uživa, u njem on sebe nalazi i takova hoće. Fedra je slaba, ona sebe osuđuje, ali Neron ne, on sebe hoće onakvim, kakav jest. Analizirat ćemo malo neke tragedije.

Svakoga zla, boli, krvi i katastrofe ima u Racine-a na pretek. Vidjeli smo u Tebajidi onaj kobni »ogavni« dan bratskog pokolja, koji znači početak njegova kazališna stvaranja. »Ah eto dakle, jao! onog ogavnog dana ... Ni molbe ni suze nisu mi ništa pomogle, i srdžba sudbine hoće da se iskali. O sunce, koje daješ dan svijetu, zašto ga nisi ostavilo u dubokoj noći! Zar ti sipaš svoje zrake na ovakove crne zločine? I možeš li ti bez groze gledati, što mi gledamo? No ove strahote, jao, tebe ne plaše, jer ih je Lajev porod uobičajio. Bez strahote možeš da gledaš zločine mojih sinova, iza onih strahota, koje su počinili otac i majka. Ti se ne čudiš, što su moji sinovi izdajnici, oboje opaki, proljevači rođene krvi, ti znaš, da su se rodili od rodoskvrne krvi ...« (I, 1). Ovako uzdiše bespomoćna Jokasta. Laj, kralj tebanski, njen muž i otac Edipov, pao je od ruke sina Edipa, koji ga nije prepoznao. A onda je Edip uzeo vlastitu majku za ženu. Ali kad je saznao stanje stvari, iskopao si je oči. Jokasta se brani, da je ona počinila rodoskvrnuće bez znanja i svaljuje krivnju na bogove: »Vi ste mi ga sami u naručaj doveli ... Zar bogovi uživaju dakle u tome da nas učine zločincima, da onda od zločinaca budu glasoviti bijednici?« (III, 2). Ona bi htjela izbjegnuti zločinu, ali njeni sinovi, ne traže li oni zločin zbog zločina? Ona se pita: »Ne mogu li ti bogovi tražiti u svom bijesu radije takove zločince, kojima je zločin sladak?« Nažalost, njeni sinovi razdiru se tako. Polinik je na vlasti, on je u ovaj čas kralj. Ako ne će da siđe s vlasti, da redom dijeli vlast s bratom, kako je htio

otac Edip, veli mati, neka barem zajedno vladaju, tako neka se nagode. Ali da! »Ja se i opet varam: ni vaš rang nije ono, što vam se mili —

Et le c r i m e tout seul a pour vous des appas«. (I, 3).

Majka vidi, da ih obojicu izjeda čudna ambicija: »Čudna ambicija koja teži s a m o za zločinom« (IV, 3). Uzalud se majka nečemu nada od sastanaka obojice braće:

Montrez en vous tuant, comme vous êtes frères (IV, 3).

Druga tragedija po redu A l e k s a n d a r (Veliki) je posve promašena. Vidjet ćemo poslije, da u Tebajidi ima salonske galanterije. Ta roba, koja potiče od trubadura, te »pastirskih« salonskih romana (Amadisa, Astreje) nikako ne spada u ovakovo kazalište, kakvo je Racine-ovo. U svojoj drugoj, promašenoj tragediji, prenesene su »viteške ideje« u nemogućim proporcijama u stari svijet. Aleksandar je u borbi s vladarima Taksilom i Porom. Aksiana ne će da uzima Taksila, jer umuje ovako: Tko mene hoće i vrijedan je mene, taj »treba da ljubi s l a v u (gloire), koliko i mene« (IV, 3), a Taksilo se ogriješio o slavu, kad je išao s Aleksandrom i nije mu se suprotstavio poput ponosnog Pora. Zato mora Taksilo u boj, da tamo »slavno« pogine, a ona dobiva ruku Porovu.

U A n d r o m a k i Hektorova udova ima da bira između vjernosti mužu i ljubavi prema djetetu: ako ne pođe za sina Ahilova Pira, čeka je smrt njena djeteta, koga će Piro predati grčkom poslanstvu, koje traži njegovo izručenje. Andromaka će poći za nj, da spasi sina, ali će se pred oltarom ubiti. Ljubomorna Hermiona, koja voli Pira, tražit će od Oresta, koji je voli, da ubije Pira. On to i učini. Ali zar je ona to ubistva htjela, makar ga je naručila? Što znači htjeti, kad strasti govore!? S gnjušanjem odvraća se od Oresta, vođe grčkoga poslanstva, koji završava u ludilu.

Boja Andromake još nije tako crna, kako će biti boja slijedeće tragedije Britanika i onda najcrnije drame Racine-ove, Fedre. Djelomice je to tamnilo ublaženo time, što Racine nije radio po romantičkom i realističkom pravilu »lokalne boje«, tako te se nama dvor Pira, sina Ahilova i kralja epirskoga, čini pomalo dvor Luja XIV. po svojoj uglađenosti i finoći vanjskih manira, koje tu vladaju. Strašno je kad Piro traži od nježne majke, koja mu veli, da ide pogledati dijete, kako joj je dozvolio jednom dnevno,

Je ne l'ai point encore e m b r a s s é d'aujourd' hui! (I, 4) — strašno je, kad od nje traži ženidbu ili smrt najmilijega joj od svega, onoga, što joj je jedino preostalo od muža Hektora i propale domovine.

Uglađeno, vrlo uglađeno znade postupati i govoriti Piro. Tek što je ugleda u ovom četvrtom prizoru, u kom se nalazimo, on je vrlo gospodski tretira, ne kao ropkinju:

— Me cherchiez vous, madame?

Un espoir s i c h a r m a n t me serait-il p e r m i s?

Dobro je, da Racine nije išao dalje od ovoga uglađenog i galantnog govora, i da nije podlegao sugestijama savremenika, za koje veli u predgovoru svoje tragedije, da bi bili htjeli Celadona. »Ali što ćemo? Piro nije čitao naših romana«. Racine je išao do granice, genij ga njegov vodio, i da je ljubav Pirova postala »savršena ljubav« Celadonova, ova tragedija bila bi izgubljena. Okrutno je zato pak, uza svu uglađenost, čuti iz ustiju Pirovih, okrutno je, ali odlično za tragediju, u dobar čas za onaj tamni svijet, u koji nas imade doskora uvesti Britanik i Fedra, kad čujemo: Pour savoir nos destins j'iras vous retrouver:

Madame, en l'embrassant, songez à le sauver.

Ako majka grleći svoje dijete, jedinu svoju ljubav, jedini trag sve svoje propale sreće, svoje i čitave domovine, ima da misli samo na to, da će mu glavu regbi odrubiti onaj, koji joj nuđa svoju — ljubav, to je doista muka, koju može zadati samo biće bez osjećaja, i to biće nuđa joj — ljubav... Koliko li mačeva boli i kakovih sve mora da para srce jedne nježne majke, vjerne udove i kćerke unesrećene domovine, kad ovaj put dobije u zagrljaj svog Astianaksa, sliku svoju, svog muža i svoje domovine i — možda posljednji put... Da li je taj Piro, kad tako govori, još čovjek?

U B r i t a n i k u vidimo seksualne i političke strasti na djelu. Agripina, majka Neronova, podigla je ovoga na prijestolje, premda je ono ono po pravu pripadalo Britaniku, koji je pravi sin pokojnoga cara Klaudija i njegove žene Mesaline. Neron bi se morao pokazati zahvalan majci, što je za njega sve učinila, da razbaštini pravog baštinika krune. No Neron se već boji za svoju vlast i sa strane majke i sa strane Britanika, koji hoće da vjenča Juniju iz carske krvi. Zato on dade ugrabiti Juniju i zatvoriti je u carskoj palači. Njena plemenita ljepota raspali njegovu krv. On je »zaljubljen«. Neron tako nuđa svoju divlju ljubav Juniji i traži od nje, da se rastavi od Britanika. On sakriven sluša razgovor oboje dragih, jer od Junije traži, da čuje, da ona ne ljubi Britanika. Tako on nju na muke udara. Na koncu dade uhapsiti Britanika. Agripina se gradi zabrinutom za krunu svog sina i nuka ga na pomirenje s Britanikom. Neron poziva ovoga na gozbu pomirenja, na kojoj mu međutim pruža čašu otrova... Mi prisustvujemo strahotama, koje počinja jedan »monstrum koji se rađa« pred licem Božjega Sunca, da pomrači ljepotu Njegova svijeta, sreću plemenitog mladog para: Junije i Britanika. Neron je sadista, boje tragedije su tamne. »Vi ste još mladi, dajte se podučiti«, ruga se Britaniku. »Zar Rim u red vaših prava stavlja sve, što ima okrutnoga u nasilju i nepravdi, trovanja, grabež vjerenice, bračnu rastavu?« Bagatele za Nerona: Rim nije znatiželjan, on šuti — pa neka šuti i Britanik.

Britanik: — Ainsi Néron commence à n e s e p l u s f o r c e r.

Néron: — Néron de vos d i s c o u r s commence à se lasser (III, 8).

Znade Neron, što naučavaju kodeksi tipova, kakav je on: »D e r E i n z i g e u n d s e i n e E i g e n t u m« zove se djelo Stirnerovo. — Što je naše, ako ne naša strast; kad sam ja — ja, svoj; kad sam ja upravo ja, osim onda, kad sam u elementu svojih strasti?! Da počinjam zločine, da li je to važno, ili to, da ja uživam?! Ako uživam u zlu, u krvi, u vašoj muci, što se to mene tiče, ili bolje reći — ne, nije tako! Ja hoću vaše zlo, vašu muku, jer je glavno, da ja zadovoljim sebe, a u tom upravo da činim zlo, zadovoljujem sebe. Ako se svladavam, onda više ne živim — ja! Glavno je, da sebe zadovoljim; tu sam — ja, i moje strasti, moje opačine, to treba da iživim, da živim — ja, inače nisam živio — ja, i vaša muka i sve, što ja želim, to je jedino moje vlasništvo, to je ono, što se može zvati »moje«. U askezi ne nalazim — sebe... Néron tvrdi, da i on ljubi, pače »obožava« Juniju. »J' a i m a i s jusqu'à s e s p l e u r s q u e j e f a i s a i s c o u l e r« (II, 2).

I f i g e n i j a nas uvodi u jednu tragičnu grčku obitelj, obitelj Atrejevića. Klitemnestra se protivi Agamemnonu, da se žrtvuje kćerka za volju politike: »Vi ne demantirate kobnu rasu Atreja i Tiesta. Kao krvniku vaše kćeri preostaje vam samo da njenoj majci priredite jednu strahovitu gozbu«. Hoće reći gozbu, kakva je bila, kad je Atrej dao bratu Tiestu poručati (pojesti) vlastitu djecu za osvetu (IV, 4).

I F e d r a je iz jedne posve opterećene rase, gonjena od ljubavi. »O haine de Vénus! o fatale colère!« (I, 2). Kći Minosa i Pasifaje se smrtno zaljubila u Hipolita, sina svoga muža, i ona je protiv te ljubavi — nemoćna. To je moglo goditi janzenistima, da je nemoćna, jer su oni tvrdili, da je čovjek po naravi protiv grijeha nemoćan, premda Racine dabome nigdje ne govori teološkim jezikom o nekoj a p s o l u t n o j nemoći naravi u o p ć e, niti u ovom konkretnom, recimo abnormalnom slučaju. Valja reći, da tu vlada strašna tama strasti i da se pitamo, je li Fedra još — normalna? Ili to je već bolest, koju Fedra zove »nebeskom osvetom« njene neprijateljice Venere? Ona se sama nuđa Hipolitu, da je ubije i sama sebe zove »strašnom nakazom«, monstrumom.

Kod toga valja primijetiti, kako ta lica Racine-ova u skladu sa svečanim tonom lucidno sebe analiziraju, te je to doista jedno civilizirano divljanje. A psihoanalisti neka primijete, kako bi Fedra smrt rukom ljubljenoga Hipolita smatrala užitkom (un supplice si doux).

»Voilà mon coeur: c'est là que ta main doit frapper.
Impatient déjà d'expier son offense,
Au-devant de ton bras je le sens qui s'avance.
Frappe: ou si tu le crois indigne de tes coups,

Si ta haine m'envie un s u p p l i c e s i d o u x,
Ou si d'un sang trop vile ta main serait trempée,
Au defaut de ton bras prête-moi ton epée:
Donne.«

I tu staje: Neka joj dade barem svoj mač (II, 5), da se njime udari u srce, jer smrt tim mačem bit će sigurno srcu slađa...

Psiho- i seksolozi imadu materijala u Racine-a, po kome mogu s pravom tvrditi, da je on poznavao čovjeka, čedo istočnog grijeha. I ako Racine nije realista, otkrivamo u njega duboke poglede u ljudsku prirodu, možda i dublje nego u mnogih »realističkih« brbljavaca. Ona je Hipolita izbjegavala, veli mu, čak ga otjerala, samo da se oslobodi more svoje požude. »Da ti se bolje oprem, tražila sam tvoju mržnju... Ali što si me više mrzio, ja te zato nisam manje ljubila, i t v o j e n e v o l j e (m a l h e u r s) s u t i p o d a v a l e s a m o j o š v e ć e č a r e« (II, 5). Uzalud se Fedra bori, jeca, osuđuje sebe i sudbinu. »C' est Vénus t o u t e e n t i è r e à sa proie attachée« (I, 3).

U I. činu 3. prizora ona se sjećala svoje majke, u koje li je jade nije bacila ljubav, onda sestre Ariane i uzdahnula tako zvučno, kobno i moderno neodređeno:

Ariane, ma soeur, de quel amour blessée,
Vous mourûtes aux bords où vous fûtes laissée!

Čudi se Enona: Aimez-vous? (U početku drame Enona još ništa ne zna). I dobiva odgovor: De l'amour j'ai t o u t e s l e s f u r e u r s (I, 3). Ona hoće da se sada sakrije pred svemirom, ali kuda, kad je cio svemir pun njenih pređa: na nebu Sunce, pod zemljom sudac Minos (IV, 6). Valja priznati, da je tragika tu izražena pjesnički nedostiživo, u stihovima, za koje ne znaš reći, da li su ljepši sa svog zvuka, sa svoje harmonije ili sa svoje crne boje muke i očaja čovječjega.

E s t e r a sadržaje plan jednog golemog pogroma, no svršuje utješno: Providnost Božja bdije i provodi svoje vječne namjere, i tako je dražesnoj Esteri uspjelo, da odvrati od svog naroda taj naumljeni pogrom.

Zadnja drama A t a l i j a uzima radnju iz jednog poglavlja židovske povijesti, koje je krvavo do koljena. Atalija je dala poubijati svu zakonitu kraljevsku obitelj, tako da ona uzurpatorka, idolopoklonica može sigurno vladati. Još da makne dijete Joasa iz roda Davidova! A sama je kćerka Jezabele, koja je krvavo gonila proroke! Ne može se dakle reći, da je Biblija stidljiva, kad se radi o krvi, što ju je čovjek znao liti kao posve ravnodušnu tekućinu. Veliki svećenik Joad potiče sve na obranu, oruža levite: »Okupajte se u nevjernoj krvi bez groze, ne štedite« (IV, 3). Ali on lije tu krv u obrani: »anđeo uništenja s nama je — l'ange exterminateur est debout avec nous« (V, 4).

IV. RACINE KAO TRAGIČAR STOLJEĆA LUJA XIV. I TRAGIČAR UOPĆE

Ali Racine nije sama tama. Nikako ne stoji, da on svoje junake baca u propast, da se oni sami bacaju u lavu svojih strasti naučavajući neku moralnu filozofiju s onu stranu dobra i zla à la Nitzsche, à la Stendhal, à la Montherland u naše dane. Niti to oni naučavaju, niti to hoće kazati Racine. On je bio čovjek svog vremena i kršćanin, i on nije bio zlopogleđa na način modernih filozofa pesimista, kojima je dobro i zlo jedno, a opća propast ili posvemašnja ravnodušnost lijek svemira.

Bio je dijete svog vremena. Zato ne manjkaju ni vedra lica u tom kazalištu. Ima tu sad više, sad manje i svijetla. Svijetla su lica Britanik i Junija. — Svijetlo je biće i Monima u Mitridatu, jer ona se opire svojoj ljubavi prema sinu Mitridatovu. Ona je izgrađena od svijetla, delikatnosti, osjećaja, finoće. Dala je vjeru Mitridatu pa sad ne može vraćati ljubavi Ksifaresu, sinu Mitridatovu. Ali znade svuda pravo ocijeniti, kako da se vlada i prema budućem mužu i prema njegovu sinu, koga ipak u duši voli. Ima dakle u Racinea bića izgrađenih od nježnosti i finih treptaja duševnih i plemenštine, te se ne veli uzalud »nježni« Racine. Ksifares je isto tako plemenit, i na smrti otac će njemu opredijeliti svoju vjerenicu Monimu. — Svijetlo je ljubav Hipolita i Aricije u Fedri. — Cijela »tragedija« Bérénice bolje se može s V. Hugo-om nazvati čarobnom elegijom. Da opravda naslov »tragedija« u predgovoru veli Racine, da ima tragedija i »bez krvi«. Jer tu naprosto rimski car Tito, nakon petogodišnje ljubavi prema židovskoj kraljici Berenici, ovu ostavlja za volju »slave« t. j. kraljevstva, da može postati rimski vladar i naslijediti umrlog vladara. Ta rastava ne ide bez lomljave srdaca, ali se ipak konačno zbude.

Dva se draga vrlo milovala...
I rastave i milo i drago.
Dragi dragi po zvijezdi poruči:
Umri, draga...

Doista, Tito je ipak već htio i da se skonča, da dokaže kraljici svoju ljubav, ali ona to ne će. »Barbarinom« ga ona zove, kad joj srce kida, ali smrti njegove ne će. Antioha kralja srce ne može da prihvati, jer ga ne ljubi. I on je dakle žrtva, nekrvna žrtva ove »tragedije«, koja približava Racine-a njegovu rivalu Corneille-u, jer ovdje politika nadvladava ljubav: »dužnost« i »slava« su pojmovi, koji su prejaki u svijesti Rimljanina, a da ih samo onako mimoilazi. Bérénice nalazi rješenje: sve troje se rastavi, da »služe svemiru za primjer najnježnije i najnesretnije ljubavi« (V, 7).

Racine je bio čovjek vremena Luja XIV. Pojam »slava« igra važnu ulogu i inače, u drugim dramama. Tako je predmet Bajazetu uzet iz savremene otomanske povijesti. I taj Bajazet, kome Roksana, sultanija favoritka Amuratova, nuđa ljubav ili smrt, smatra, da može reći Roksani, koja ga je digla do moći: »Da, ja sve vama zahvaljujem. I držao sam, da je za vas dovoljno velika slava videći preda mnom sve carstvo na koljenima, da priznajem, da to sve vama dugujem« (II, 1). Tako govori Bajazet, sultanov brat sred istočnjačkog saraja, ali Racine-u se ne radi o »lokalnoj boji«, nego o čovječanskoj istini. Ipak vidimo i tu i inače prečesto, da se nalazimo u vremenu Luja XIV., a često nam izgleda, da se nalazimo gotovo na dvoru Luja XIV. Tako u Andromahi, nježnoj majci, s kojom Piro znade govoriti u tonu vrlo salonskom. Ifigenija kao da se zbiva 50% na dvoru Luja XIV. Zato je Ifigenija konačno onako pokorno spremna da vrši odredbu očevu. »Srca isto tako podložna, lica isto tako zadovoljna, kao kad sam primala muža, kojeg ste mi obećali« (IV, 4). Ona se nećka još jedino zbog Ahila i matere. No sve to ne smeta onoj istini, za kojom ide klasični pisac, ljudskoj, općeljudskoj istini, te on ni ne traži romantičarske »lokalne boje«, niti realističke tehnike. Tu se radi o jednom višem »realizmu«, o velikoj ljudskoj istini boli, tragike, svuda i vječno istoj. Tek u prvim djelima Racine je mogao predaleko poći i dati se zavesti svojim galantnim stoljećem. I Boileau je nalagao, da Ahil ne smije da bude Tirzis, sladunjavi salonski »pastir«. S te je strane prva tragedija Tebajida griješila. Hemon, koji voli Antigonu, je pravi Celodon, galantni uzdisač, pokoran »gospođi«, na koljenima pred njom »ljubavnik koji smije umrijeti samo na koljenima pred Vama« (II, 1) veli on sam Antigoni, te je on pristao uz brata Polinika, jer mu je to ona naredila »par un ordre absolu« (II, 1). S istog razloga je druga po redu tragedija Racine-ova Aleksandar, kako smo već izložili, posve promašena, ali ostalo djelo Racine-ovo tih pogriješaka više ne ima.

Bilo je to stoljeće Luja XIV. stoljeće galantnosti, pompe, perike, krinoline; stvari su to nama danas sve tuđe, neprirodne, nemile. »Kralj-Sunce« bio je stvarno više: »Kralj-Pompa«. Jer Sunce je život, sjaj, ne Pompa. Od njeg život i bogatu i siromahu, a za vremena Luja XIV. pisac La Bruyère opisivao je seljaka kao zgrbljenu životinju, koja za plugom zuri u tle; gladan, a vadi kruh iz zemlje za drugoga. Racine se je klanjao, ali poput Molière-a samo u predgovorima. U prologu Esteri poklonio se i suviše. Boileau, čovjek kome je razum značio sve, puzavo je pisao, »da i pećine trče, da ga slušaju«, kad hvali Luja XIV. (VIII. epistula). To više treba da cijenimo Racine-ovo djelo, koje je niklo u to vrijeme, jer ono ne nosi mana nenaravnosti, mode tadanjeg vremena već je prirodno,

veliko, doista ljudsko uz neke crte, koje su bile regbi neizbježive i čine tek posebni stil. Smisla za prirodu to stoljeće nije imalo, zato i Racine-ovi mladenački opisi opatije Port-Royala ne spadaju u liriku, kako je mi danas shvaćamo. To su deskripcije, a nema tu one »proosjećanosti«, koju mi od lirike tražimo. No lirika njegovih harmoničkih — često za dramu i predugih — »tirada« u tragedijama, zvuk tih uzdisaja, krikova: to je vječna poezija. I da su ga stješnjavala t. zv. tri jedinstva u drami, stoji, ma da se može reći, da se on nije tužio na njih. Jedinstvo i mjesta i vremena čini, da se radnja velikim dijelom mora referirati, odatle razni izvještaji, razgovori s osobama pratnje, muške i ženske. K tome svaka jača kretnja, gungula, napose svako ubijstvo mora tu da se zbiva iza pozornice, jer tako hoće estetika toga stoljeća. Neron je priredio banket, da se izmiri s Britanikom, ali ga na tom banketu zaista otruje. Mi ne prisustvujemo banketu i saznajemo od Burusa, da Britanik izdiše. Tako slušamo u dugom izvještaju u Fedri, da je Neptun uslišio oca i dao da morska neman rastrga Hipolita. R a c i n e-ov s t i l je stoga elegantna, logična dikcija i analiza, koja ide i na uštrb dramatskog gibanja. U Esteri i Ataliji upotrijebio je čak i korove, pa se po tom može reći, da se približuje stilu grčke tragedije. Tako on sam ističe u predgovoru Estere, da mu je taj »plan često prošao glavom«, i u predgovoru Atalije veli, da je korovima, koji su u vezi s radnjom »pokušao imitirati onu neprekidnu radnju u starih, koja čini, da kazalište nigda nije prazno«. Racineova tragedija nije kopija stvarnosti, on ima veće umjetničke aspiracije. Istina, baš ta 24 sata i jedno mjesto imadu da radnju približe realnosti, zato Racine uvijek traži i j e d n o s t a v n u radnju, i u početku drame dolazi već sa svim datima radnje, tako te se otsele radnja odvija samo i z n u t r a, psihološki, u d u š a m a, ali smo ipak daleko od realizma i realističke tehnike. Sve je tu nekud svečano, te bismo mogli reći s Tierry Maulnierom, da se radnja kao u Grka više celebrira (poput religiozne ceremonije) nego igra, te »dikcija i mimika nemaju svrhu, da imitiraju život nego da dadu sjajnu, utvrđenu i svečanu sliku o njemu«[23]). Nema tu koturna, ali mjesto maske imamo često masku klasične mitologije i povijesti. Ona biblijska lirika korova (zborova) nije onako živa, rastrgana,

[23]) Op. cit. str. 126. — Radnja je jednostavna, ali to ne znači, kako se katkad sumarno kaže, da je predmet Racineove tragedije samo ljubav. Jest, R. je u prvom redu pjesnik ljubavne strasti, ali se mora utvrditi i to, da su uvijek posrijedi i politički i državni interesi. Tako se već u T e b a j i d i braća kolju onog »kobnog dana«, jer oba hoće vladati. Eteokle je časovito kralj, a njega ima da zamijeni u vlasti Polinik, da tako redom vladaju, kako je odredio otac Edip. — A l e k s a n d a r (Veliki), A n d r o m a k a, B r i t a n i k, B e r e n i c a, B a j a z e t, M i t r i d a t, I f i g e n i j a, F e d r a, E s t e r a, A t a l i j a: eto sve drame Racine-ove redom

kao što je original svetih knjiga, već stilizovana u duhu cijele tragične ceremonije. Sve su to simfonije, djela klasična, ne muzika za masu, već muzika odjevena u s v e č a n o ruho izgrađenih motiva i njihove igre za izobraženo, kultivirano uho, drama izdignuta u sferu Parnasa, za jednu elitu, duhovnu elitu. Zato je i jezik nekud a p s t r a k t a n, jezik regbi filozofski u službi psihološke analize i utvrđenja ljudske sudbine i istine. Nema tu one šekspirske bujice riječi i misli, one mašte, one igre mislima i izrazom, kao što tu nema ni druge igre događaja do li one nutarnje; radi se o sudbini ljudske duševnosti, i tu da ocrta, pjesnik smatra, da je treba uhvatiti gotovo na meti, na cilju njena putovanja. Tako je Racine stvorio modernu dramu, unutarnju, psihološku, ali ta se onda emancipirana od umjetnih jedinstava mjesta i vremena ne će trebati držati više tih pravila klasične drame. Racine prema tome ima svoj p o s e b n i s t i l, ali u svome on je velik. Nije stvarao za svagdanju i svačiju porabu, već za onoga, koji je sposoban da razumije. »Svojstvo je Junaka, da ljubi Junake... Ima jedna srodnost srdaca i genija«, pisao je u svom »Dvorskom čovjeku« Baltazar Gracián, španj. jezuita XVII. stoljeća, koga je proučavao i Nitzsche.

Isti taj Racine napisao je i jednu komediju, kako rekosmo. Pisana je ta supstancijalno, sočno, stručno t. j. u stručnom, sudačko-procesualnom žargonu, živo, u Rostandovskom ritmu i vrevi, kao da je i nije napisao taj svečani Racine. E, vidi se, da se Racine-u radi o posebnom stilu tragedije, pa tako treba dakle da i sudimo prema onome, što je on htio stvoriti: nije htio dati samo »realne« slike ove ili one sudbine, kakovu daju možda naši realisti, već nešto drugo, simfoničku pjesmu, koje harmonija, lirika, patetika, analiza, misao — sve zadire u sferu smisla ljudskog života uopće. Znao je on u onoj komediji dati jednu stvarnu, više »realističnu« sliku, nego su slike njegovih tragedija, sliku korupcije, formalistike i budalaštine iz tadanjeg Svijeta Pravde. Ali nije odgovaralo uzvišenosti koncepcije ne stilizirati tragediju. I slika Temide ljudske u »Plaideurs« je u biti svojoj crna, ali to nije ona svečana tragedija. Dandin, bivši sudac, ne može biti bez procesa. Taj korupcijonaš i sadista sada je

nose u sebi i neku političku notu, svuda se radi i održavnim poslovima i stvarima. Grci se boje vlade Andromakina sina, ako je oženi Piro, sin Ahilov. Neron se boji rivalstva. Tito iz državnih razloga ostavlja židovsku kraljicu Berenicu, jer rimski car ne može ženiti vladaricu, i još tuđe krvi. Bajazet je politička intriga u saraju. I tako redom. Zato pravo piše Dubech u svom djelu, u kome s te strane analizuje Racine-ovo stvaranje, da je franceska tragedija »un drame a u s o m m e t de l'Etat« (Racine politique, Grasset 1926., str. 9). Dakle su doista dva ona La Fontaine-ova pokretala, ljubav i ambicija, i ovdje pokretala radnje. Radnja se zbiva na vrhuncima čovječanstva, jer je to svečana igra.

spao na to da sudi psu, koji je pojeo purana. Odsudit će ga ga bez skrupula i radikalno — na galije! A da se radilo o čovjeku?? Blago vama, koji niste imali posla s Dandinom i njegovim srodnicima!... »Bagatela, mi znamo, da na svijetu ima svega«... Znao je dakle Racine pisati i »realistički«, ali stil tragedije, koji je već pred sobom našao, duh, kojim je on svoje tragedije prožeo, sve je to tražilo onu formu, koju je on njima dao: klasičnu, veliku, simfoničnu formu, formu Beethovena i Mozarta...

V. SMISAO RACINE-OVA KAZALIŠTA

»Njihovo kazalište (t. j. staro klasično) bijaše škola, u kojoj se krepost naučavala ne manje dobro nego u školama filozofa«.

Predgovor Fedri.

Ovako govoriti (kao ovaj predgovor) značilo je za pristaše čiste umjetnosti negda odmah sebe osuditi. Danas i ljevičari i njihovi »socijalni« pisci brane tedencioznu umjetnost. Naopako je i stanovište onih hiperesteta i stanovište »socijalne« književnosti. Niti je umjetnost bez svake veze s etikom, niti je opet sve dobro umjetnički, što ima tendenciju, koja je opravdana. Ja se usudim, da budem nesavremen te nisam ni »larpurlartista« (da tako barbarski napišem ispišem ovu riječ kod nas uvedenu) niti sam poklonik tendencije. Umjetnost govori bez propovijedanja, i naopako, ako propovijeda. Stvari suvišne da se ponavljaju, ali je potrebno, da se reče, da kazalište Racine-ovo ima svoj viši smisao.

Njegovo kazalište nije »d o m o v i n a č i s t o ć e« u modernom rječniku Thierry Maulniera. Nije to palestra strasti, koje tu igraju i izgaraju pred božanstvom Besmisla. Nisu tu strasti prikazane zato, da zasjaju u »čistoći« ničeanskoj, stirnerskoj, diderotovskoj, stendhalovskoj, montherlanskoj, gideovskoj, u »čistoći« Nerona ili Cesara Borgie, da budu same sebi svrhom, ciljem i božanstvom. Racine to izričito kaže na pr. u gornjim riječima iz predgovora Fedri, no ako bi se reklo: predgovori su tu, da stvar prikriju, onda je tu samo kazalište, sama djela, koja drukčijim jezikom govore. Posve je izvještačeno nalaziti u njemu takova poganina nad poganima, kome je »čistoća za čovjeka oslobođenje od svega, što koči, slabi ili kvari njegove osnovne osjećaje«[24]). Jest, strasti vode divlje kolo u toj valpurginskoj noći naše tragike, mi smo sred oceana u buri i oluji i bez zvijezda nad nama, ali sve to tragično zbivanje, to mučenje čovjeka i svijeta, ta krv i samo prokletstvo ima svoj s m i s a o, kao što i nad vratima Danteova Pakla stoji: »Vječna me Vlast, Mudrost i Ljubav sazda« (Uvod III. pjev.).

[24]) Thierry Maulnier op. cit. str. 203.

Boileau, prijatelj Racine-ov, ne smatra da se Fedra odrekla svakog veza sa svijetom etike. Ta žena stenje pod jarmom, i kad hoće da sebe osudi i da se odvrati od Hipolita, onda joj je potrebna potpora Enone, koja je potstrekava. Ona sama toliko plače i nemoćno uzdiše, te je njezina pjesma složena po romantičkom Mussetovu receptu od »čistih jecaja« (de purs sanglots). Boileau to zove »kreposna bol Fedre, koja je protiv volje vjerolomna rodoskrvniteljica« (epist. Racine-u). I Tezej na koncu tragedije žali, »zašto ne može s tako crnim činom izdahnuti i spomen na nj?« (V, 7). Sam Racine (u predgovoru) misli, da »nije napisao djela, u kome bi krepost bila više osvjetljena nego u ovom«, i zato se nada, da bi ta činjenica možda mogla »biti sredstvo, da pomiri tragediju s mnogim osobama glasovitim sa svoje pobožnosti i svoje nauke, koji su je osudili u posljednje vrijeme«. Dakle se eto radi o tom, da se izmiri s janzenistima. Nije zato manje crna ta slika, pače Fedra je najbolje ali i najcrnije djelo Racine-ovo. Racine se sam međutim i odviše brine u predgovoru za svoju obranu, jer Fedra nije feministička propovjednica moderne »čistoće« strasti. Fedra je za Thierry Malniera »najpoganskije djelo« Racine-ovo »pobjeda, ne poraz Zemlje«[25]). Niti ovo međutim niti druga djela nisu uistinu pobjeda Zemlje. Mogli bismo naći na izbor stihova i iz prijašnjih i iz ovog djela, koji govore u smislu naše stare etike, koji govore istim jezikom, kojim i Pakao velikog firentinskog prognanika Dantea. U prvom predgovoru Britanika kaže za Nerona: »Ja sam ga uvijek smatrao za monstrum«. A ovdje je to »monstrum, koji se rađa«. Ako, nadalje, Enona daje Fedri totalnu apsoluciju u ime Strasti, ne daje je ni ona sama sebi, niti joj je daju druga lica osim Enone. Tako je i inače u drugim djelima, svud je pakao kazna čovjekova, pa bi duljiti bila stvar mrska, napose u današnje dane, kad se mirisu etike pretpostavlja svaki drugi parfum. Zato je i ovoliko dosta. »I najmanje grješke tu su oštro kažnjene«, veli se u predgovoru Fedre. To danas i ne traži nitko. Pjesnik nije propovjednik, još manje aspirira na sudačku stolicu Božju; on ne treba da izvikuje moral, dostaje da on nije naturio sebe za propovjednika nemorala, a stvar neka sama govori. Pjesnik nije konkurencija ni moralistima ni sudačkoj vlasti Božjoj. Ali Atalija na pr. donosi na koncu istu nauku, koju i onaj u početku citirani kor iz Antigone, malo drugim riječima:

Que les rois dans le ciel ont un juge sévère,
L'inocence un vengeur, et l'orphelin un père[26]) — (V,8)

[25]) Ibid. 270.

[26]) Nauka je posve ista u plemenitog Grka i u Francuza XVIII. stoljeća. I situacija. Tamo pada kralj Kreon, jer griješi, kad Antigoni brani pokopati brata; ovdje pada kraljica Atalija, jer griješi protiv Božjih planova s izabranim narodom.

Čovjek mora znati također prkositi svome vremenu i njegovoj modi, pa zato sam se morao odvažiti i na ovo moraliziranje. Jer svečana simfonija, jer tragična ceremonija Racine-ova ima svoj viši smisao. Nije to pusta elegancija i ceremonioznost kakove dvorske etikete, ne, ne; za tim plemenitim zvucima, za tom logično odmjerenom igrom jezične glazbe i ljudskih pokreta krije se smisao jedne metafizike ljudskoga zbivanja. Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis. Mi smo s Racine-om u XVII. stoljeću, u kršćanskom stoljeću, koje vjeruje još u Viši Svijet, nismo izvan, nego unutar, Smisla, i Racine, »nježni« i ujedno »tamni« Racine, koji duboko gleda u rane zadane čovječanstvu prvim grijehom, u sve boli, krv i katastrofe, koje ističući iz našeg srca poplavljaju tlo, koje gazimo, orao je, koji se diže... kome krila još nisu polomljena. Njegova tragična simfonija ne propovijeda s katedre, ali se ta liturgija ljudske krvi i njenih rana odvija u skladu s vječnim istinama čovječanstva, govor je to svima razumljiv, makar i uzvišen, »pjesništvo filozofije od povijesti.« Tragika se nalazi u dubinama života, nju više ili manje, ovako ili onako svaki doživi, ona je i kazna i plemstvo života. Vrijeme, koje tragiku razumije i voli, vrijeme je čovječansko, čovječno, vrijeme koje je za tragiku gluho, barbarsko je. Koliko tragiku volimo i kultiviramo, toliko smo ljudi. Kad ne bude više ljudi, nego samo ljudskih životinja, koje se samo kolju prema rasama, klasama i interesima, čovječanstvo će biti krdo barbara i barbarskih čopora, koje za tragiku ne će imati smisla, jer ona uključuje samilost, ljubav kao i uvjerenje o višem smislu života.

Tragedija uključuje u sebi, u svom pojmu oboje: i viši smisao i samilost, te je o onom višem smislu ovisna, u koliko samo onda možemo govoriti o samilosti, ako taj viši smisao života postoji, a s druge strane bez samilosti, koju osjećamo s junakom tragedije, nema tragedije. Jer dakle nema tragedije bez osjećaja, samilosti, a osjećanje samilosti ima smisla samo ako postoji viši smisao života, to je tragedija škola visokog morala. Ako naime nema dobra ni zla, ne znamo doista zašto da žalimo onoga, koji strada: svejedno propada li Britanik, Fedra ili Neron. Propao i — propao. Ali Racine smatra, da je baš taj viši smisao »prava namjera (intencion) tragedije« (konac predg. Fedri) i zato je umjesna i samilost. Žalimo junaka, što je stradao, jer je u nečem barem malo pogriješio, (premda i nevini može stradati), ali ga žalimo, jer smo svi ljudi i s njim suosjećamo zbog vlastite slabosti. U skladu s Aristotelovom poetikom — koja tako govori — i Racine hoće da »osobe tragične, znači takove, čija nesreća čini katastrofu tragedije, ne budu ni posve dobre, jer bi kazna dobra čovjeka prije izazvala ogorčenje negoli samilost u gledaoca; ju pretjerano zle, jer ne možemo imati samilosti sa zločincem« (prvi pred-

govor Andromaki). Ne ćemo ovdje istraživati ispravnost ove teorije. Vidi se, što je za nas važno, da Racine luči dobro i zlo. Nerona ne možemo žaliti kao ni općenito čovjeka, koji ne će da ima išta zajedničko s etikom, s dobrom i zlom, s višim svijetom. On s tim svijetom prekida, a samilost u svijetu paklenog carstva nema više rezona. Zato se i meni danas čini, da samilost za naših danas pomalo postaje tako reći staro gvožđe. Ponajprije, jer treba znati biti i tvrd. »Ich liebe nicht das Land, wo Milch und Honig fliessen, pisao je Nitzsche. Gelobt sei, was da hart macht.« Hoćeš, ne ćeš, u interesu dobra često treba moralne tvrdoće. No konačno nema ni smisla samilost, kad se netko definitivno odriče veze sa svijetom, u kom ima dobra i zla. Jer on sam dobra ne će, i sva naša samilost ne će ga ni dobru privesti ni za dobro spasiti, ako on baš definitivno i radikalno s tim svijetom prekida. Protiv svoje volje nitko ne može biti usrećen. Jasno je eto dvoje, što smo htjeli utvrditi, da nema tragedije bez višeg smisla, koji je i »prava namjera« tragedije, jer nema mjesta samilosti, gdje se taj viši smisao niječe. Zato tragedija i znači školu etike i samilosti, školu čovječnosti, ona je djelo čavjeka kao čovjeka, kao moralnog bića, bića koje nadvisuje fizički svijet i hoda uspravno, pogledom na one zvijezde, u koje upiru oči Dante i Virgil na izlazu iz pakla i čistilišta, čovjeka-anthroposa, koji uspravno hoda. Tako je Bog i u poeziji jači od onih junaka pera i tinte, koji ga iz ovog svijeta tjeraju; jači je on od veličanstvenih mozgovnih njihovih kućica od karata, makar bile i indološke provenijencije...

Da živimo sred strasti, živinske borbe i zato međusobna nepovjerenja, znade svako dijete. Odista smo predugo živjeli od teorije, da je čovjek životinja, a nažalost od tog su načela onda povučene i posljedice u javnom i privatnom životu i sada beremo plodove. A znade li strast konačno, kuda ide? I kad dočekamo, što smo htjeli, što ćemo onda reći? Ne vidimo, da sami sebe tučemo. Što znade međutim paroksizam strasti? Racine ga je često crtao. Imamo na pr. Hermionu. Da li ona u paroksizmu svoje strasti znade, što zapravo hoće, kad zbog ljubomore traži od Oresta, neka Pira ubije. Ona to od njega traži i Grci ubija Pira, kod oltara svadbenoga kad dolazi da se vjenča s Andromakom. No kad Orest dolazi da primi za nagradu srce Hermionino, ona se s grozom od njega odvraća kao od monstra: »Barbare, qu'as- tu fait?... Qui te l' as dit?« (V, 3). Tko mu je naložio da ubija?! Hermiona je dakle zaboravila, da je ona to naložila. Ne, nije, nego strast ne zna, što hoće, i ne će ono, što hoće. Tako nas može strast voditi onamo, kamo ne ćemo.

Drugda bismo htjeli putevima ravnim, otvorenim, svjetlim, sunčanim, utrtim, ali život nas ne pita za savjet, već nalaže, i okrutno znade nalagati, te nam ići osamljenim putevima, gdje led bije naše srce, gudurama

i tjesnacima tjeskobe života i savjesti. I svaki više il manje treba da okuša gorke plodove ovog lažnog svijeta. I pojedinci i narodi i čovječanstvo, svi tako putujemo, natovareni bremenom boli i tragike. Da li sve ovisi o nama? Ne, jer priroda nas za mnogo što ne pita, pa ne mogu ni racionalistički materijalisti reći, da sve o čovjeku ovisi. Ako u Boga vjerujemo, dobro, ali i On nas ne pita, makar da nas više ili manje i sluša. Jer On veli: »Moji puti nisu vaši puti, i moje misli nisu vaše misli«. Dakle On sudi, i suđeno treba prihvatiti. Dakako, razno čovjek može reagirati na život. On se može vladati prema životu, kao da taj mora imati u sebi ili van sebe svoj smisao. A ako ga može imati samo u sebi (jer je dotični čovjek materijalista), onda će konačno ili reći, da mu naći smisla ne može ili će neki smisao tražiti. Ali ga ipak ne će naći, tako da bi doista i trajno mogao zadovoljiti. Ideja naprotiv, da je smisao u drugom životu, ideja, da Providnost sve sudi i određuje, ispunja čovjeka mirom. Nitko ne može svih borba predvidjeti, što ga čekaju, ali i sred topovske i avionske vatre, tko vjeruje, taj će imati mir. Vanjski mir nije u našoj moći, ali unutrašnji mir dolazi od uvjerenja, da Providnost ne može nama zlo htjeti i da je sve dobro, što se zbiva. Ako se dakle radi o nama, treba sačuvati mir. Ali ako katastrofa kruži i možda ruši u našoj okolini, što onda? Kad je Racine pisao svoju Fedru, Pariz je doživio veliku senzaciju. Markiza Marie-Madeleine de Brinvilliers, glasovita trovačica, višestruka, počevši od oca, koga je otstranila na drugi, bolji svijet, spaljena je na trgu Grève (1676). Ljudi su sad bolji, sad gori, ali zato zla svagda ima. Jean Cocteau daje sada u pariškom kazalištu Ambassadeurs svoju dramu modernih Atrejevića: Les Parrents terribles. Nama, našem vremenu, ne manjka zla, katastrofa, zle krvi. No radi se ovdje o tom, da li znamo ili ne znamo gledati očima tragedije, t. j. tako kako je već Aristotel govorio, da nas hvata strah i samilost za čovjeka. Ova refleksija na to cilja, da se pitamo, znademo li cijeniti tragiku? Jer bez kulta tragičnoga ugasla bi u nama ljubav prema čovjeku. Životinja nije kadra da osjeća tragično. Ne, tragično uključuje u sebi viši Smisao, i samo čovjek je kadar da osjeća tragiku, jer je — čovjek. Bez čovjeka nema tragedije, i tragično je prazna riječ, prirodni fenomen kao sve drugo. Bez kulta tragičnoga ugasla bi u nama ljubav prema čovjeku, a onda nužno, kao posljedica toga, i ljubav prema Bogu »Ako ljubavi nemam, ništa nemam« S njom se gasi Sunce moralnog Univerzuma, sve se zaleđuje i nastupa totalna duševna Smrt. Kult tragike jamac je, talac veličine čovjekove. Kao što se luč zapaljena u Olimpiji prenosi po svim krajevima iz grada u grad, onamo gdje se održava t. zv. Olimpijada, tako treba da se prenosi luč kulta tragike kroz sva srca, od čovjeka do čovjeka, od naroda do naroda, jer o tom kultu ovisi život

čovječanstva. Bez toga kulta ne zaslužuje nitko uzvišenoga imena čovjek, pa nalazio se na ne znam kome položaju i nosio ruho sveto ili profano.

Dvoje želimo istaći, što smo ovdje utvrdili. Prvo: sred zla i boli ovoga svijeta, treba da sačuvamo vjeru u Providnost. Drugo: smisao za tragično ne smije u čovjeku otupiti, jer se inače poživinčuje. Ono prvo ilustriraju obje biblijske Racine-ove tragedije. Estera, mila djevojka ali jaka žena, odvratila je od Židova krvavi pogrom, jer Providnost bdije nad svojim izabranim narodom. Atalija zbog toga propada, jer se ne mogu neizvršiti planovi Božji, da se od rase Davidove jednog dana ne rodi Mesija. Ono drugo htio je Racine, jedan od najodličnijih Genija tragedije, čitavim svojim djelom, u kom se svuda osjeća ona »veličanstvena žalost, tristesse majestueuse, koja čini sav užitak tragedije« (predgovor Berenice). Htio je ne svijesno, kao da bi pisac tragedija bio propovjednik ili profesor filozofije, nego indirektno: zato koga privlači tragično u svijetu, kome je ona dostojanstvena tuga, kome su osjećaji straha i samilosti »sav užitak tragedije« taj je svećenik ljubavi prema čovjeku i čovječanstvu. Taj kult tragedije nitko nije u Franceza divnije i snažnije razvio, i luč tragedije, zapaljena na starim grčkim Dionizijskim svečanostima i predana čovječanstvu po Eshilu, Sofoklu, Euripidu, nije se nigda jače razgorjela i silnije svijetlo i toplinu od sebe rasprostrla u Franceskoj nego u rukama Racine-ovim. Ta luč nigda ne smije ugasiti, i sreća je za čovječanstvo i za narode, kad se u rukama čovječanskih i narodnih genija ona razgori, kao što se razgorila raspirena silnim dahom genija Racine-a, i rasvijetli svojim idealnim svjetlom samilosti, dakle ljubavi, Zemlju, znojem, bolju i krvi i danas kao gotovo uvijek ne malo natopljenu...

Pogani, koji hoće da svijet bude klaonica bilo individua, bilo rasa, bilo klasa, kao i kršćani bez srca i duše ili svijesti, makar i u svetom odijelu, više ili manje su gluhi za tu glazbu samilosti,[27]) slijepi za liturgiju tragičnog čovjeka. U prvim redovima ove duhovne amfiktionije prisustvuje toj liturgiji elita čitavog čovječanstva, plemstvo uma i srca, vjernici one »veličanstvene tuge, koja čini sav užitak tragedije« — »de cette tristesse majestueuse qui fait tout le plaisir de la tragédie«.[28])

Dr. Drago Čepulić

---

[27]) Samilost nije milostinja farizeja, koji kao da se u samilosti snizuju: »Mi nepogrešivi, mi veličine...«, nego suosjećanje.

[28]) Predgovor tragediji Bérénice.

IVAN ŠIROLA I NJEGOVI PRIJEVODI FRANCUSKIH PEDAGOŠKIH KLASIKA

Ivan Širola (1847.—1910.) je jedan od najobrazovanijih i najplodnijih hrvatskih pedagoških pisaca druge polovice 19. vijeka. Taj muž visoke kulture i svestrane obrazovanosti bio je učiteljem visokih pučkih škola i pravim članom Hrvatskog Pedagoško-Književnoga Zbora u Zagrebu. U svome živom nastojanju da što više podigne hrvatsku pedagošku znanost, I. Širola je preveo na hrvatski gotovo sva djela francuskih pedagoških klasika, pa je vrijedno da se o tom zaslužnom hrvatskom pedagogu i njegovu djelu progovori nekoliko riječi.

Godine 1880. objelodanio je Širola u Bakru prvi svoj prijevod. Bilo je to djelo »Ob uzgoju djevojaka« (»Sur l'éducation des filles«) od Fénelona, nadbiskupa cambrais-kog i velikog francuskog pedagoga. Iza toga slijedio je prijevod pojedinih izvadaka iz »Essais«-a čuvenog francuskog pisca Michel-a Montaigne-a, koje je Širola preveo na hrvatski i objelodanio god. 1883. u Bakru pod naslovom »Misli ob uzgoju djece«. Zatim je god. 1887.—1889. izašao u Zagrebu troškom Hrvatskog Pedag.-Knjiž. Zbora njegov prijevod Rousseau-vljeva »Emila« u tri sveska, a god. 1894. »Misli ob uzgoju« od François Rabelais-a, sadržavajući glavne pedagoške ideje iz poznatog Rabelais-ova romana »Gargantua et Pantagruel«.

Nije ovdje mjesto i predaleko bi nas odvelo da dademo iscrpivu kritičku ocjenu svih tih prijevoda s pedagogijskog i filologijskog gledišta, pa ćemo se stoga ograničiti na neke generalne opaske da istaknemo vrijednost i važnost toga posla. Svi ti prijevodi plod su savjesnog i napornog rada jednog ozbiljnog i dubokoumnog pedagoga visoke erudicije, i tim se prijevodima ni danas, poslije 50 godina ne može naći težeg prigovora sa filologijskog, a ni s pedagogijskog gledišta.

Što se tiče filologijske strane tih prijevoda, treba uzeti u obzir, da u vrijeme, kad su ti prijevodi bili izrađivani, nije postojao još francusko-hrvatski rječnik, a nema još ni hrvatskog pravopisa, jer je prvi, maleni Brozov »Pravopis« izašao tek godine 1892. No ipak su spomenuti prijevodi za svoje vrijeme jezično tako pomnjivo i savjesno izrađeni, da su, unatoč manjih i neznatnih griješaka, u svakom pogledu posve jasni, te se njima može još i danas svaki iskusan i potpuno obrazovan pedagog služiti. Svi su ti prijevodi izrađeni točno prema originalu i posvuda se jasno vidi, da je Širola izvrsno poznavao francuski jezik. Nije mu čak bilo ni potrebno da ispoređuje svoje prijevode s njemačkima, a tome je najbolji dokaz i činjenica, da u svim tim prijevodima nema ni traga germanizmima. Tko pak samo donekle poznaje znanstveni jezik naših učenjaka iz toga

vremena, lako će spoznati osobitu vrijednost Širolina rada s jezične strane.

Što se pak tiče pedagogijske strane, istaknuti nam je na prvome mjestu, da je I. Širola uza svu svoju duboku prirodnu inteligenciju i visoku obrazovanost imao i zdrav instinkt samostalnog hrvatskog pedagoga. On je svojom dalekovidnom pronicavošću dobro primijetio, da bi slabo poslužio hrvatskoj pedagogijskoj znanosti, kad bi ta djela francuskih pedagoga, koja su pisana u posve različnoj sredini od hrvatske i za posve drugačije prilike, naprosto presadio na hrvatsku njivu. On je instinktivno osjećao, da nama valja stvarati posebnu, našu hrvatsku pedagogiju, koja treba da bude u potpunom skladu sa duhovnom tradicijom naše hrvatske kulture i koja treba da se razvija u skladu sa našim prilikama, kulturnim, religioznim i socijalnim, a ove su posve drugačije unatoč povezanosti hrvatske kulture sa kulturom i civilizacijom evropskog Zapada. Zato Širola za svaki svoj prijevod izrađuje opširan kritički komentar ili pak opširnu kritičku raspravu, tumačeći u njima, zašto mi ne možemo prihvatiti u cijelosti pedagoške ideje jednog Rabelais-a ili jednog Rousseau-a. Upravo u tim preciznim kritičkim komentarima, raspravama i znanstvenim kritikama stranih pedagogijskih sistema jest glavna i najveća zasluga Širolina rada.

Širolini kritički komentari, kojima su popraćeni njegovi prijevodi francuskih pedagoških klasika, vrlo su iscrpivi i čestoput opsežniji od samoga prijevoda. Tako na primjer, komentar i kritika Rabelais-ovih »Misli ob uzgoju« obuhvaća gotovo pet puta više stranica negoli sam prijevod. U tim svojim kritičkim komentarima Širola se doduše nije posve oteo utjecaju raznih liberalnih naziranja, koja su se u to vrijeme bila pojavila u Hrvatskoj kao neka moderna, pomodna struja, slično kao u naše vrijeme različiti oblici marksističkih i materijalističkih obmana i zabluda. No unatoč toga Širola je, kritički ocijenjujući vrijednost i značenje djela francuskih pedagogijskih klasika, svojim razboritim prosuđivanjem i svojom pronicavošću znao pogoditi pravu mjeru ističući ono što je zdravo i dobro, a osuđujući i zabacujući sve nastrano i pretjerano, a napose pak ono što nije u skladu sa našom hrvatskom i katoličkom kulturom. Tako u svojoj originalnoj kritičkoj biografiji Fénelona, objelodanjenoj uz prijevod djela »Ob uzgoju djevojaka« Širola izvrsno crta ličnost i karakter ovog francuskog prelata. Prikazuje točno njegovo nastojanje u miroljubivom obraćivanju francuskih protestanata, a zatim njegove odviše slobodne, kvietističke nazore (le quiétisme de Fénelon), koji su bili djelomice osuđeni od samoga Pape Inocenta XII. No s druge strane opet ispravno ocjenjuje veliku vrijednost pedagoških i političkih ideja Fénelonovih, koji je stekao velikih zasluga za odgoj francuskog

Dauphina (prijestolonasljednika i unuka Ljudevita XIV.). Širola citira Fénelonovo pismo upravljeno vojvodi od Chevreuse: »Vanredna nevolja*), što ju je sad Francuskoj pretrpit, zahtieva vanredna sredstva; čovjek se mora junački odreći navadnih forma vlade, koja se ne može više uzdržat ni branit. Čas je kucnuo, gdje valja dati, da i narod sudjeluje u upravi države. Narod je u pogibelji, valja se dakle s narodom svjetovat; narod plaća porez, valja ga dakle pozvati da ga odobri; narodom hrdjavo vladaju, nek dakle u vladanju sudjeluje«. Na te riječi Fénelonove Širola nadovezuje: »Te misli bijahu za tadanje doba posve nove, kralj ih smatrao za uvredu, a i dobro misleći građani, kojim još oči nisu bile otvorene za slobodu puka, smatrahu ih za tlapnju«. A zatim, da se uvidi sva dubljina i dalekosežnost Fénelovih riječi, Širola citira Aimé-Martina, jednog modernog biografa Fénelonova, koji riječi Fénelove upravljene vojvodi od Chevreuse ovako komentira: »Pa ipak dođoše te misli u dobri čas po dobro Francezke. Sloboda bi se bila malo po malo svjetini dopustila; ne bismo trebali Voltaire-a, Diderot-a, ni Helvecija, a mi narod od 1789. i 1793.*) ne bismo bili doživjeli toli strašna probuđaja; sve blagodati naše revolucije bismo i bez revolucije postigli bili«.

Da pokaže kolikom je brigom, savjesnošću i revnošću Fénelon odgajao onoga, koji nažalost nije zbog prerane smrti nikad stupio na prijestolje francusko, Širola ovako opisuje Fénelona kao pedagoga: »U kašnjih godina nastoji (Fénelon), da ga valjano pripravi za vladu svoje zemlje listovima i nacrtima osnovâ za vladu, što ih je u tu svrhu izradio bio. Tih listova ne možeš čitat van najtoplijim saučešćem. U njih otkriva svu svoju narav: svoju ljubav i ozbiljnost, koja sve namjenjuje Bogu, sve prepušta njegovoj volji te ništa ne želi, što nije na čast Bogu, a na dobro ljudem. Veličajan je list u kojem piše o pravom načinu molitve, krasno, jednostavno i izvrsno, te onaj, gdje ga opominje, nek sliedi krieposti Ljudevita Svetoga. Prvi tih listova zaključuje ovimi nesebičnimi riečmi: »Ja Vam govorim samo o Bogu te o Vas, a o meni se ne radi. Bogu hvala, ja sam miran, nu najokrutnija mi je kazan, što Vas ne smijem vidjet, ali ja Vas vodim k Bogu, pred pritomnost, koja je mnogo srdačnija

---

* Fénelon je, videći kakve sve nevolje biju narod pod konac vladavine Ljudevita XIV., jasno opazio, da zemlja srlja u skoru propast. Svojom pronicavošću, on je 80 godina unaprijed predvidio rasulo države i revoluciju. U to vrijeme (oko 1710.) on je još očekivao spas od kraljeva unuka, mladoga prijestolonasljednika, odgoju kojega je Fénelon bio posvetio gotovo cijeli svoj život i svu svoju duhovnu snagu. No na najveću žalost Fénelonovu, a možda na najveću nesreću francuskog naroda mladi je Dauphin god. 1712. naglo umro.

*) Najstrašnija godina Francuske Revolucije.

od pritomnosti ćutilâ. Dao bih hiljadu životâ kao kaplju vode, da Vas vidim onakova, kakova Vas želi imati Bog. Amen, Amen!«

Isto je tako izvrsno izrađena biografija Rabelais-ova uz prijevod njegovih »Misli ob uzgoju«. Čitava bujna i fantastična ličnost Rabelais-ova tu je prikazana do pojedinosti, tako da čitalac dobiva pravu sliku tog osebujnog i zagonetnog čovjeka, koji je pod maskom lakrdijaša, rugalice vješto sakrivao svoju nutarnjost i svoju dušu, koja je bila puna ljubavi prema svojim bližnjima i prema svome narodu. U današnje vrijeme, kad se s raznih strana i s raznim tendencijama pokušava težište uzgoja prenijeti na intelektualnu stranu, vrijedno je citirati mišljenje Rabelais-ovo o tom problemu. Div Gargantua u brizi za odgoj svoga sina Pantagruela piše mu pri koncu opširnog pisma od kojih desetak stranica slijedeće (po Širolinu prijevodu): »No pošto polag riječi mudroga Salamuna mudrost ne dolazi u zlobnu dušu i pošto znanje bez savjesti nije drugo van propast duše: valja da Bogu služiš, da ga ljubiš i da ga se bojiš, te k njemu okreneš sve svoje misli, sve svoje nade, i da mu budeš odan s vjerom, punom kršćanske ljubavi, tako da te nikada više grijeh ne odijeli od njega. Ne vjeruj bludnjama svijeta. Nek ti srce bude prosto od taštine, jer je ovaj svijet prolazan, no riječ Gospodova ostaje do vijeka. Budi uslužan svim svojim bližnjima, pa ih ljubi kao samoga sebe. Štuj svoje učitelje, izbjegavaj društvo onih ljudi, na koje nećeš da nalikuješ, a nastoj da milosti, koje Ti je Bog dao, nijesi primio uzalud. A kad vidiš, da si osim toga stekao sve znanje, povrati se k meni, da te vidim i da ti dadem svoj blagoslov prije nego umrem. Sinko moj, mir i milost našega Gospoda budi s tobom. Amen. Tvoj otac Gargantua«. Ovaj tekst iz Rabelais-ova djela Širola ovako komentira (strana 145): »Rabelais je ovim Gargantuinim riječima u istinu divno očitovao svoju religijoznost, vjeru u Boga, u vječni život i svoje pouzdanje u Stvoritelja«. No da tko ne bi shvatio, da u Rabelais-ovu djelu nema i slabih strana, Širola odmah dodaje: »Ipak moramo dopustiti da se (Rabelais) u svome djelu prečesto služio božanskom riječju, i to ne uvijek posve dostojno, a to mu je puno škodilo kod njegovih neprijatelja, a i kod prijatelja« (F. Rabelais »Misli ob uzgoju« str. 145 pri koncu).

Stoga je Širola kao iskusan pedagog vrlo kritički postupao uzimajući pojedine misli o uzgoju iz Rabelais-ova romana. On je naime iz tog ogromnog djela izvadio i preveo u svemu samo oko 25 stranica, a onda je tom prijevodu dodao, kako smo već spomenuli, oko 120 stranica svojega kritičkog komentara, uračunavši ovamo i životopis Rabelais-ov.

Da rečemo sada još nekoliko riječi o Širolinim prijevodima Rousseau-vljeva »Emila«. Ti prijevodi nažalost ne sadržavaju detaljnog kritičkog komentara, koji bi im bio potreban, nego je Širola na koncu trećeg sveska

dodao svoju opširnu kritičku raspravu. U toj raspravi, koja obuhvaća 65 stranica, Širola je polazeći s gledišta znanstvene pedagogije podvrgnuo temeljitoj kritici Rousseau-vljeve pedagoške ideje i iznio mnoge mane i zablude kojima obiluje ta pedagogija. Moramo odmah primijetiti, da je Širolina kritika Rousseu-vljeve pedagogije izrađena vrlo savjesno i s velikim poznavanjem stvari, ali nije dovoljno potpuna, a na nekim mjestima i premalo radikalna prema raznim utopističkim idejama toga genevskoga sanjara i fantaste.

Općenito je poznato, da je Rousseau-vljev »Emile« bio osuđen ne samo od Crkve i od države nego i od protestantske vlasti grada Ženeve, rodnog mjesta autorova. To sve ističe i Širola odmah na početku svoje rasprave i dobro uspoređuje to djelo sa pletenom vrpcom, na kojoj su uz neke bisere »nanizani i mnogi krivi dragulji, kojih nevješto oko ne može tako lako razlučiti od pravih«. Stoga treba »Emila« smatrati knjigom, kojom se korisno može poslužiti samo iskusan, zreo pedagog, a nikako početnik ili nestručnjak. Širola dobro ističe, da Rousseau-vljevo djelo nema pravog biljega znanosti. »No uza sve to (nastavlja Širola) valja nam »Emila« ocjenjivati prema strogim zahtjevima znanosti, ako hoćemo, da pravo ustanovimo, što u njemu valja, a što ne valja«.

Govoreći o religioznim i filozofskim idejama Rousseau-vljevim Širola točno konstatira:

»Prema tomu je jasno, da se Rousseau podnipošto ne može uvrstiti među materijaliste i ateiste. Ali otud ne slijedi, da se je njegovo filozofsko stanovište slagalo s kršćanskom naukom, jer on je bio pristaša deistâ i naturalista, naime onih, koji priznavaju doduše, da Bog postoji kao osobno biće, ali vjeruju samo ono, što mogu umom dokučiti, a odbacuju svaku pozitivnu religiju, osnovanu na Objavi božjoj«.

Zatim Širola kritizira Rousseau-vljevo mišljenje o prvotnoj nepokvarenosti ljudske naravi ističući, da je to mišljenje posve pogrešno i da se protivi ne samo nauci kršćanskoj nego i svakidašnjemu iskustvu kao i znanstvenim razlozima i činjenicama. Širola je podvrgnuo temeljitoj kritici i moralni odgoj Rousseau-vljeve pedagogije, kojega Rousseau odviše zanemaruje ili odviše nerealno shvaća, pa Širola dobro opaža, da je bezuvjetno potrebno, da se uzgajanik osim dobrim primjerom poučava još i valjanom moralnom poukom.

Što se tiče religijske obuke Rousseau je posve krivo smatrao, da se ona može odgoditi do mladenačke dobi, naime sve do 18 godine. A i u toj dobi Rousseau daje Emilu neku zamršenu religijsku pouku, neku mješavinu deističkog i naturalističkog oblika, koju je iscrpivo opisao u posebnom poglavlju IV knjige »Emila« pod naslovom »Ispovijest savojskog vikara«. Poznati francuski kritičar Jules Lemaître dobro je istaknuo

u svojoj studiji o Rousseau (str. 243) svu nemogućnost i pogrešnost tog liberalnog i posve krivog religijskog odgoja: »Što bi se dogodilo s jednim narodom, ako bi se svakom djetetu ostavilo na volju, da prosuđuje život i da si samo stvara religiju i moral? Emil je dobar, vrlo dobar, no što bi rekao njegov učitelj, ako bi ga Emil u 18 godini otjerao zajedno s njegovim deizmom i »ispoviješću savojskog vikara«? Kakav bi nitkov mogao postati Emil, da nije iz dobre obitelji i da nema zapravo jednog od najstrožijih uzgajatelja. Postao bi anarhista ili najniži zločinac; to je sudbina djeteta, koje bi bilo odgojeno točno po Rousseau-vljevim nazorima«.

Širola je dakle imao posve pravo, što potpuno zabacuje takvu religijsku obuku ističući u svojoj raspravi (str. 257): »Otud se ujedno vidi, da je čovjeku nužna pozitivna religija, inače mora bluditi, pošto njegov razum nije nikad toliko zrio, da bi mogao pravo proniknuti u vjerske tajne bez Objave božje. Čim ranije, to bolje. To pravilo vrijedi osobito za religijski uzgoj; jer prvi su utisci najjači i najtrajniji. Ako pojmovi o Bogu i ne budu odmah posve razgovijetni i savršeni, oni će se malo po malo čistiti i ispravljati, kao što to biva i u drugim naucima«. No Širola nije dosta iscrpivo prikazao svu zabludu i pogrešnost Rousseau-vljevog religijskog odgoja, kako se to vidi i iz prednjeg citata franc. književnog historika Jules Lemaître-a. No inače je Širola uz neke manje nedostatke dosta točno protumačio sve slabe strane Rousseau-vljeve pedagogije, a prikazao je i neke njezine dobre strane, koje je i pedagogijska znanost bila prihvatila. I najoštriji pedagoški kritici nalaze u toj pedagogiji neke pozitivne strane: Rousseau je jedan od prvih pedagoga koji su isticali, da dijete valja uzgajati prema posebnoj, dječjoj psihologiji, a ne prema općenitoj. Treba proučavati narav i prirodne sposobnosti djeteta te ih razvijati i oplemenjivati. Uzgoj mora da bude udešen prema dobi i stupnju razvitka djeteta, jer dijete ne osjeća i ne misli kao odrastao čovjek. (No i ovdje valja istaći, da se većina pedagoga ne slaže s diobom uzgojnih etapa, kako ih je označio Rousseau). Rousseau je jedan od glavnih propagatora stvarne i radne obuke, a valja mu upisati u zaslugu, što je već onda upozorio na razne mane u odgoju, osobito kod nasljedno opterećene i boležljive ili slabunjave djece, koja uslijed pogrešnog odgoja mogu postati pravi mučenici.

Kako se iz tog malenog prikaza vidi, Ivan Širola bio je vrlo obrazovan i vrlo zaslužan hrvatski pedagog, koji je cijeli svoj život radio na promicanju hrvatske pedagogije u skladu sa tradicijom hrvatske kulture.

Ivana Širolu treba dakle ubrojiti među one naše uzorne muževe, koji su, duboko prožeti duhom hrvatske tradicije, znali taj duh prenijeti na nove generacije posvećujući sve svoje snage odgoju mladeži i bu-

dućnosti Hrvatske. Da ne segnemo u dalju prošlost, spomenut ćemo samo neke od tih muževa, nekoliko svijetlih imena, tako na pr. I. Filipovića, S. Fabkovića, I. Tomašića i A. Truhelku, koji spadaju među osnivače i pionire Hrvatskog Pedagoško-Književnog Zbora, pa onda F. Markovića, J. Jurkovića, H. Badalića, I. Divkovića, Đ. Basarička, Đ. Arnolda, S. Bosanca, a među ženama, vrsnim i uzornim pedagoškinjama, Mariju Jambrišak, Milku Pogačić, Jagodu Truhelku i mnoge druge manje poznate ali također vrlo zaslužne pedagoge i pedagoškinje.

Među muževe takova kova valja ubrojiti i Ivana Širolu, čije smo ime uzalud tražili po raznim našim enciklopedijama, a to je bio i jedan od razloga, da smo napisali ove retke.

Hrvatska pedagogija ima vrlo staru i vrlo visoku tradiciju. Budući historičar hrvatske pedagogije morat će segnuti daleko u prošlost da prikaže rad pojedinih crkvenih redova, koji su bili prvi pioniri na promicanju hrvatske kulture i pedagogije. A za novije vrijeme dosta je da čovjek samo prolista 80 godišta naših pedag. revijâ ili samo nekoliko svezaka Hrvatske Pedagogijske Enciklopedije, koja je izlazila pri koncu 19. vijeka, pa da se uvjeri o značenju i veličini rada hrvatskih pedagogâ.

Današnji hrvatski pedagozi, hrvatski učitelji i profesori duboko svijesni svojeg visokog poziva i svoje odgovornosti dobro znaju i osjećaju, da im je nastaviti tim putevima, koje su izgradili naši pređi, neumorni i zaslužni hrvatski pedagozi.

Đuro Arhanić

PJESMA O MOJOJ TUZI

Tamni, neprozirni zastori u noći opijevaju tugu.
Tugo moja, ja o tebi snivam, snivam priču dugu.

Znam da me često žudiš kada i ne mislim na to.
O ti mi nikada, nikada nećeš darovati zlato.

Rastačeš drage čežnje, žuđenja i tihe sanje,
dok vani žalobno šumi uvelo, suho granje.

O zašto gledaš jedljivo na stvari okolo sebe?
Kako bi lijepo, tugo, živjeti bilo bez tebe?

O tugo moja, drugo dugih dana, svitanja i noći,
o kad ću slobodno bez tebe, kad ću živjeti moći?

Zacviliš često zlobna, vjetar ti raznaša kose
i misliš kako me nose, daleko, daleko nose . . .

Ivan Krolo

L I S T A K

Književni prikazi

HRVATSKO KOLO

(Književno-naučni zbornik. Uredili B. Livadić i F. Jelašić. Knjiga XIX. Redovno izdanje Matice Hrvatske, Zagreb 1938.)

> — Proći ćemo vjerojatno još mnoge godine teških kriza i nevolja, ali neka nas ne ostavi vjera, da će doći vremena, kad će se cijeniti sretnima oni narodi, koji ni u najgorčim krizama nisu napuštali zastavu slobode.
>
> (Dr. J. Makanec, Kolo 236.)

U danima pokolebane vjere i teških, svakidašnjih kriza, koje ne prestaju zapljuskivati našu jadnu današnjicu, koja ne prestaju prijetiti totalnom katastrofom i lomljavom, potrebno je više nego ikada istaknuti primat duha, slobodu ličnosti i slobodu naroda kao prve i najviše vrijednosti čovječanstva.

Mi smo Hrvati bili i bez slobode, ali nikada nismo bili protiv slobode. Nama su gospodarili drugi, ali mi nismo nikada drugima otimali slobodu. Nas su progonili, zlostavljali, mučili i ubijali, mnogo naših velikih ljudi su poubijali, ali mi nikada nismo napuštali zastavu slobode i naš duh je uvijek bio, danas je, a i bit će uvijek slobodarski. U tom je naša snaga i naša veličina. I zato je naša budućnost otvorena i jasna.

I nehotice mi se nameću ove misli poslije čitanja ovogodišnjeg Kola, koje doduše nema eseja kao što je prošlogodišnji esej dra Torbarine o Aldousu Huxley, ali uvodnik dra K r i š k o v i ć a »Rat ideologija« i esej dra J u l i j a M a k a n c a »Ličnost u današnjem svijetu« mogu se sasvim slobodno i sigurno staviti o bok eseju dra Torbarine, jer su to dva eseja nesumnjivo najvredniji prilozi novoga Kola.

Problem ličnosti valjda nikada nije bio tako aktuelan kao danas, kada se rijetko susreću velike, integralne ličnosti. Naš vijek prijeti ličnosti potpunim uništenjem, jer je sa svojim totalitarnim i kolektivističkim sistemima zapravo suvremeni apsolutizam, koji je za razliku od staroga apsolutizma uveo »pored izvanjskoga i filozofijski teror«. (235.)

Današnje nepoštivanje ličnosti skrivio je u najvećoj mjeri marksizam, koji uopće ne vjeruje u ličnost, nego samo u stvari i procese i zato sasvim ispravno kaže Makanec »triumf marksističke lifozofije značio bi duhovno samoubojstvo čovječanstva«. (228.) Esej dra Makanca »Ličnost u današnjem svijetu«, kao i njegova knjiga »Marksistička filozofija prirode«, koju je izdala Matica Hrvatska u svojoj Maloj knjižnici, nesumnjivo će pridonijeti svoj dio, da ne dodje do katastrofalnog triumfa marksističke filozofije i duhovnog samoubijstva u mnogim mladim dušama.

Naš najbolji politički eseist dr. Vinko Krišković postao je redovni uvodničar Kola već kroz nekoliko godina. Jedna od najvažnijih i zato najsimpatičnijih karakteristika njegovih političkih eseja je nesumnjivo rijetka objektivnost i visina s koje Krišković promatra i procjenjuje i najaktuelnije dogadjaje, koji su nam tako blizu, da ih mnogi ljudi ne mogu redovno ni slijediti, a kamo li procjenjivati.

Kriškovićevi eseji »Zar sumrak demokracije?«, »U poratnoj Evropi« i sada »Rat ideologija« gotovo bih rekao nužno slijede jedan iz drugoga, jer su povezani tako, da stvaraju pravi ciklus eseja o problemima suvremene politike i suvremenog života.

Kao nitko ranije Krišković je u tim esejima protumačio neke pojmove, koji su bili prilično mutni i zamućivani samo radi toga, da se u mutnome lakše ulove nove žrtve. Velika šteta što ti eseji ne prodiru dalje od čitača Matičinih knjiga, jer su vrlo svijetle i vrijedne stranice naše inače oskudne političke literature.

Kriškovićev »Rat ideologija« u mnogo čemu popunjuje Makančevu »Ličnost u današnjem svijetu« i obratno, možda još više obratno. To su dva vrijedna priloga, koja se čitaju na dušak i koja ostavljaju tragove kod svih, jer su toliko općenita, da mogu zanimati i zadovoljiti svakoga.

Kriškovićeva sumnja u mogućnost ideloškog rata je stvarna i opravdana. Ali to još ne znači, da se eventualni novi ratovi neće voditi pod krinkom raznih ideologija i lijepih fraza, kako je to redovno bivalo dosada u povijesti čovječanstva, pa i u posljednjem Svjetskom ratu, koji je donio i ove rezultate:

»... novcem, što se je potrošio, da Versailleski ugovor nametnu Njemačkoj, čovjek bi mogao kupiti sa svime, što imadu pet zemalja velikih kao Francuska i pet drugih velikih kao Belgija. Da bi nametnuli taj isti Versailleski ugovor, bilo je ubijeno ravno trinaest milijuna ljudskih bića, a od prilika ratnih bila je smrt još mnogih milijuna. A posljedak?«

Sveučilišni profesor Antun Dabinović piše o »Sedamdesetgodišnjici hrvatsko-ugarske nagodbe« vrlo opširno, iscrpno i dokumentirano. Pitanje nagodbe je u našim današnjim prilikama osobito važno. Svi mi moramo pogledati kako je prošla hrvatsko-ugarska nagodba u ono vrijeme, kada je zadana riječ značila ipak više nego danas, premda je već onda Andrassy rekao u vezi s obećanjima Hrvatskoj i Hrvatima: »Lako je poslije, kad imamo vlast u rukama, da im oduzmemo sve, što im budemo davali na papiru.« (153.) Povijest se ponavlja i — poučava mudre, da ne idu tragovima ludih.

Zanimljivo, no možda malo preopširno i školski piše dr. Nikola Peršić o temi: »Države na bliskom Istoku«, a dr. Rudolf Horvat na svoj poznati način objavljuje članak »Hrvatski sabori u 17. vijeku«.

Emilij Laszowski tumači podrijetlo Veronike Desinićke s čestim digresijama, koje su možda zanimljivije od same teme, a objavljuje i originalno pismo Ivana sina Petra Zrinskoga.

Boljem upoznavanju đakovačkog biskupa Strossmayera, pomalo jednostranom, može poslužiti ulomak iz studije dra Josipa Nagya »Strossmayer i Francuska«, u kojem ima zanimljivih podataka, ali premalo i zapravo nimalo kritike samoga biskupa, koja je svakako i vrlo potrebna.

Ernest Bauer, koji održava kulturne veze između nas i Njemačke, donosi članak »Prvi koraci moderne publicistike«. Šteta što se je u članku potkrala nerazumljiva tiskarska pogreška, koja mnogo smeta, jer se riječ »mnijenje« svaki čas pojavljuje i kao »mijenje«.

Najbolji literarni esej ovogodišnjeg Kola je Barčevo »Selo u djelima hrvatskih realista«. Profesor Barac je obradio ovu temu tako solidno i iscrpno, da bi to gotovo moglo biti i naša posljednja riječ o tom tako zanimljivom problemu i o našim realistima, koji su zaslužni i radi toga: »... što su spontano osjetili, da se samo na taj način (umjetničko pristupanje problemu) može stvarati umjetnost, koja će biti i istinita, i aktuelna, i socijalna, ali ujedno i u prvom redu umjetnost,

jer će u njoj slobodno doći do izražaja sve golemo bogatstvo životnih oblika, sve manifestacije ljudske duše.«

U povodu tristote godišnjice Gundulićeve smrti piše dr. Ljubomir Maraković o Gundulićevu preokretu, koji ne mora biti neko obraćenje. Maraković piše vrlo toplo i zanosno o Gundulićevu geniju i podvlači tragiku naših velikih književnika, koji su umrli prerano i ne dovršivši posao.

»Školovanje Ljudevita Gaja u domovini« dra Ferde Šišića malo je preopširno i prepuno opazaka, ali je važno i radi toga, što ističe nehrvatsko porijeklo Gajevo, koje mnogo govori i koje se osjeća u cjelokupnom djelovanju ilirca Gaja.

Estetik Albert Haler priopćuje esej »Gabriele D' Anunzio« u kojem osvjetljuje D' Anunziev lik kritički i svestrano kako kod nas još nitko nije učinio, jer nitko nije ni prilazio tom problemu objektivno.

Ivo Šrepel piše o »Religioznoj umjetnosti Ivana Meštrovića« i dokazuje u svojem članku, da je zapravo čitava Meštrovićeva umjetnost religiozna, što se opet ne bi moglo i moralo shvatiti bukvalno. Valjda u vezi s ovim člankom i ovogodišnji umjetnički prilog donosi samo reprodukcije Meštrovićevih radova i to: »Blagovijest«, »Isus i Samarićanka«, »Gospa s djetetom«, »Rođenje«, »Oplakivanje«, »Sv. Marko«, »Madona« i »Pieta«.

Lijepa književnost je, po običaju, prošla slabije i to jednako proza, kao i pjesme. Usprkos obilnog i vrijednog književnog stvaranja Kolo nikako ne može okupiti najbolje naše književnike, pa tako sve više gubi literarno obilježje, a poprima naučno-političko.

Novele ima zapravo samo dvije i sreća što su obadvije vrijedne. Ivo Kozarčanin je daleko veći umjetnik u svojem »Susretu« nego Josip Tabak u »Mehagi«, koji je zato vrlo realan i svakidašnji motiv naše Bosne. Inače »Susret« je tipična Kozarčaninovska novela sa svim originalnim osobinama njegova stila.

Novak Simić je dao sretan ulomak iz svojeg posljednjeg tmurnoga romana »Voćnjak« pod naslovom »Neželjena sestrica i suvišni brat«, a Vjekoslav Majer se često ponavlja u svojem proznom prilogu »Pjesnik u devetom nebu«.

Kolika šteta, što u Kolu nema nijedne novele našeg najboljeg proznog pisca Mile Budaka, ali vjerojatno nije bilo ni moguće štampati njegove radove u prošlogodišnjem Kolu, koje je završilo redakciju još u svibnju.

Od pjesnika zastupani su Antun Bonifačić, Božo Lovrić, Rikard Nikolić, Vjekoslav Majer, Frano Alfirević, Vladislav Kušan, Vinko Nikolić, Vlado Vlaisavljević, Ivo Balentović, Ivo Ladika, Dinko Štambuk, Zvonko Kuhar, Stjepan Jakševac i Marko Fotez, ali nema Ujevića, Tadijanovića, Delorka, Kovačevića i Nizetea, a ni ponekih drugih.

Uopće velika je šteta što Kolo nema suradnje svih hrvatskih reprezentativnih i priznatih kulturnih radnika i književnika, pa da bude zbilja ono najbolje što mi imamo i što možemo dati sebi i drugima, da i po tome ocjenjuju našu snagu i našu vrijednost. Ovako, Kolo mnogo znači, ono je steklo izvjesnu visinu, koju ne napušta, ali se ne bi moglo reći niti da napreduje, a moralo bi napredovati, jer svaka statika nije daleko od nazadovanja.

Ovogodišnje Kolo su uredili, kao i prošle godine, B. Livadić i F. Jelašić, a posvećeno je uspomeni zaslužnog Miroslava Čačkovića.

Marko Čović.

MAJEROV ŽIVOTNI KRUG

(Vjekoslav Majer: Život puža. Roman. Izdanje Društva hrvatskih književnika—Savremeni hrvatski pisci, knj. 64. Zagreb 1938.)

U zadnje su se vrijeme dva naša prominentnija pjesnika, Tin Ujević i Vjekoslav Majer, predstavili hrvatskoj kulturnoj javnosti i s knjigama proze. Nekako u isto vrijeme su im izišle po dvije knjige proze u izdanjima Društva hrvatskih

književnika i Hrvatske književne naklade neovisnih književnika. Osim toga izdala je i Matica Hrvatska 1935. godine prvu knjigu romanskoga ciklusa »Pepić u vremenu i prostoru« od Vjekoslava Majera, pa uz zbirke pjesama imamo točan uvid u Majerov šaroliki i raznovrsni književni rad. Majerova kvantitativnost nas ispočetka malo fascinira, pa uz plodnu produktivnost, marljivi i pošteni književni rad, djela mu stoje na visini, bogata su invencioznosti, zadahnuta lirizmom, ispremiješana sentimentalnom sklonosti, poetičnim zanosom i dramatskim zamahom. Uvijek svjež i nov, invenciozan i zanimiv prikazuje nam se Vjekoslav Majer u svojem literarnom stvaranju, pa takve atribute možemo primijeniti i na njegovo zadnje prozno djelo, na »Život puža«, roman svakidašnjih muka i nevolja koje pojedinci provode u svojoj životnoj realnosti bez obzira i nekih skrupula.

»Život puža« bio bi presjek naše socijalne strukture. Bez uljepšavanja, Majer se lagano promiče kroz vitalnu kompliciranost poput samoga puža i personificirajući iznosi svoje dojmove i impresije uglavnom o životu. Iz puževe perspektive promatra ljudski život u prerazličitim varijacijama, pa kako puž ne može nikuda iz svoje kućice, tako ne možemo ni mi nikuda iz svoje kože. Svatko život mora živjeti onako kako mu je odredjen i dan po višim, nadnaravnim zakonima i uvjetima. U tom shvaćanju i naziranju, u zalaženju u najminucioznije manifestacije života, u iznošenju pojedinih zgoda i situacija življenja, u pronicanju iživljavanja naše svakidašnjice očituju se Majerovi nazori, literarno oblikovanje i umjetničko intuiranje. Svakodnevne zgode i prigode pružaju Majeru surovu gradju i uobičajeni životni tijek, koje on umjetničkom rezonancom formira, kleše, cizelira i u sublimnoj kristalizaciji pruža poput dnevnika u interesantnim i ljupkim fragmentima, pa makar u puževoj jednostavnosti i sporosti.

Vjekoslav Majer nam prikazuje životnu stvarnost onakvu kakva uistinu i jest. Nemiri, ideološki sukobi, trzaji i grčevito takmičenje svega čovječanstva odrazuje se na pojedincu, individuu, milieu i ambijentu, pa je potom subjektivno živovanje suprotno od kolektivnoga, u čemu se baš i ispoljuju razlikosti. Majerov puž lagano puzi životnom stazom punom peripetija i duhovnih kataklizama. Životni detalji, fragmenti ili naturalistčki odresci i istrišci nisu ništa drugo kod Majera nego sitni odbljesci svjetskih idejnih strujanja i odsjevi viših životnih postulata u refleksu malih i neznatnih želja onih, koje samo fizičko iživljavanje premara. Služavkin ljubavnik u smočnici operne pjevačice, iznenadjenje i radoznalost djece, papiga stare žene, čovjek s putujućom panoramom, ludjak, pijanac, smetlar itd. nisu ništa drugo, nego izuzeci iz šarenoga svijeta, koji se ni u čemu drugome ne razlikuje u načinu provodjenja života od svoje krvne subraće. I njih ne muče dublji problemi ni životna filozofija, već se nesvijesno pokoravaju primarnome zakonu prirodnoga bivstvovanja. Možda taj mali, sitni, neznatni i bezimeni svijet i ne zna drugo, ne osjeća nekih viših duhovnih potreba, kad mu je društvenim poretkom dodijeljeno takvo mjesto i položaj. Osim brige i borbe od danas do sutra, on ni na što drugo ne misli, jer osjeća da je zato drugi zvan, već svoj život ispunja dnevnim brigama, tricama i jeftinom, uličnom razonodom.

Roman »Život puža« Majer je sačinio od dvadeset i četiri zasebne i cjelovite literarne slike. To su zapravo samostalni feljtoni medjusobno skladno i ukusno povezani oko jednoga lica. Razabire se, da Majer ima smisla za kompoziciju romana. Osnov romanskoga gradiranja u »Životu puža« nije se ispoljio, jer su to pretežno dnevnički zapisi u feljtonskoj formi (kao takvi su pojedinačno i objavljivani), puni lirske mekoće i sentimentalnih zanosa s nabacanim refleksijama bez produhovljivanja i psihologiziranja lika, tipova, karaktera. Lica su donesena točno i realno kakva jesu. Majer se ne upušta u analiziranje, crtanje karaktera, postavljanje tipova, nego ih reda kako dolaze, pušta ih da sami govore zbog čega je kod Majera dijalog tečan i koncizan, prilagodjen licu i situaciji. (U tome nas podsjeća na Janka Veselinovića.) U sam predmet Majer nije dublje zašao, postavljeni problem ne filtrira, ne produbljuje i ne prekapa, već se zadovoljava s njegovom

vanjskom, uočljivom stranom. Psihološka strana svih ljudskih uzbudjenja i nemira obuhvaćena je više s narativne, galerijske strane, jer je Majerov puž na svome dugome gmazovskom putu susreo mnogo raznovrsnih ljudskih temperamenata i karaktera. Njihov vanjski, manifestacioni sloj Majer je dobro zapazio i uvjerljivo iznio, a na ostale pojave se nije skoro ni osvrtao. U tom se ispoljila Majerova pjesnička intuicija s obilnim lirskim raspoloženjem i uvjerljivim zanosom. Opservacije su duhovite i žive, lica plastično ocrtana i prilagodjena životnoj realnosti. U lakom karikiranju i blagom ironiziranju lica odskače Majerov naravan i neusiljen humor, koji opet resko zadire u našu socijalnu strukturu i potencira razlike koje su nastale same po sebi. Neprestano kretanje u tome životnom krugu dovodi, da zapažanja i opaske postanu jednolične i jednostrane, a prema tome i monotone, jer nastane circulus vitiosus. Do osobitog zamaranja u »Životu puža« ne dolazi, jer se šarene, žive i interesantne slike brzo redaju i isprepliću. Govor mu je lijep, lak i prirodan. Osim dijaloga ima nešto opisa s kojima je Majer dosta škrtario. Roman je pisan pravilnim i skladnim književnim jezikom, pa Majerov roman »Život puža« je lijepi i utješni doprinos suvremenoj hrvatskoj beletristici. Preko njega se pjesnik Vjekoslav Majer afirmirao kao dobar prozaista i moderni humorista od koga se možemo nadati još dobrim i solidnim literarnim djelima, ako mu kvantitativnost ne bude išla na uštrb kvalitativnosti.

Branko Krmpotić.

IZNAKAŽENA BOSNA

(Nekoliko refleksija uz »V o ć n j a k« Novaka Simića)

> »Sela u Bosni! Sela u Bosni! Gdje su te riječi, da ih opišu, gdje je taj otrov, taj jad i čemer, da iznesu svu gorku istinu o vama, o tebi Bosno.«
>
> Novak Simić: »Događaji ispod Krujina« (u zbirci »Nepoznata Bosna«, Zgb. 1937.).

Stavio sam ove riječi na pročelje, jer mi je prvotno stalo do konstatacije, da ni g. Novak Simić nije rekao istinu o Bosni. Najžalosnije je, da on uopće nije pokušao, niti htio, da je rekne. Naprotiv.

Ne radi se ovdje o tome, da li Novak Simić ima kakovog talenta za pisanje, ili ga nema. U stvari, on ga u nekoj mjeri ima, i bilo bi ga nepravedno nijekati. Ima kod njega nekih stvari, koje se mogu dopasti, i koje djeluju: osjećaj za malog prezrenog čovjeka — dok ne pređe u demagogiju ili prozirnu propagandu; bliskost, sraštenost s prirodom, izražena katkad u divnim poredbama s bezbroj varijanata — dok se ne izrodi u afektiranje; dinamičnost, prozračnost i svježina izraza, možda najličnija crta autorova. O originalnosti je uopće opasno govoriti, kad je riječ o Novaku Simiću, bar s obzirom na bitne osebine njegova pisanja. Upadno grubi naturalizam, koji se čisto nameće na svakoj stranici, očito je pozajmljen iz treće ruke (i može djelovati samo na one, koji nikada ništa nijesu čitali); u crtanju »potsvijesnog« i analiziranju strasti (što Simić naročito voli!) i previše je direktan trag Ive Andrića... itd.

Nas na ovom mjestu više zanima n a č i n, kako se govori o Bosni. Da li je to legendarna zemlja »istoka« i prašume po kojoj krstare životinje svih mogućih vrsta, ili u njoj ima i l j u d i?

Izuzev dvije-tri bolje i pristojnije stvari, Simić je u zbirku »Nepoznata Bosna« skupio samo talog provincijskog podzemlja, sadržaj najtamnijih birtija, najnečistijih štala i »spelunka«. I pored svega, i nad svim — seksus kao spiritus movens. Bludnici i bludnice, profesionalne i tajne, životom i željama. To je Ida, to je lugar Novarić, to je Stjepan Obrdalj (sa svojom neprirodnom ljubavlju prema junici Rumenki), to je efendija Bahtijarević i njegov sin Šefkija, to su uopće sva lica ove inferiorne i nepodnosive zbirke sa dna života. Sve se promatra pod vidom seksualnog problema i loma strasti. U pozadinu su potisnute sve druge,

duševne potrebe čovjeka kao razumnog, višeg bića. Pisac im na silu nije dao doći do izražaja, tako da mjesto ljudi, promiču svuda samo gole životinje, s izbuljenim očima i spremne na napad. Nekad je to moglo biti »à jour« (ljudi su i previše nestalni u svojim simpatijama!); danas i u buduće, vjerujem, (naročito poslije Budakovog »Ognjišta«, koje mora izvršiti svoju misiju u hrv. književnosti!) može biti samo kod onih, koji sebi već unaprijed postavljaju jasne ciljeve s ovakovom »literaturom«...

Svoj stav o našem čovjeku precizirao je Novak Simić u »Voćnjaku«, najnovijoj svojoj knjizi (Zagreb, 1938). Jasno i izravno: »... Taj dragi narod sastavljen od našeg Brkana i njemu sličnih, niti je lijep, niti dobar, niti se može pohvaliti nekim naročitim sposobnostima, jer od svih sposobnosti samo je jedna jaka kod njega: lukavost (da me drugi ne prevari) i samo jedan osjećaj razvijen: samoživost... Taj narod... prljav je siromaštine radi, lukav i samoživ kao i svaka druga životinja (mi podcrtali, o. p.), koja teži, da se održi i da ne propadne kao vrsta: drži se sebe, misli samo o sebi, pa mu ni najmanje nije stalo do onih lijepih i kićenih fraza o dužnosti, pravu, Bogu i sličnom« (str. 38.).

U tom smislu i napisan je »Voćnjak«, koji bi imao biti roman jedne bosanske katoličke porodice. Tu je brojna obitelj Brkića, koja se rasipa postepeno, neumoljivim sticajem prilika. Ostaje stara naherena kućica, s nešto starog života u njoj, a kadkad, tu i tamo, pokaže se slika voćnjaka iza nje: simbol obnove. Propada staro i trune, trebalo bi doći novo — (svakako na starom garištu...)

Knjiga nema jedne jedinstvene radnje i cilja. Tu su svojevoljno nabacane epizode iz svakidašnjeg života, nekad uspjelije, nekad ispod kritike. Jezik je na mjestima toliko banalan i vašarski, da i nehotice potsjeća na »hamale« i »besprizorne« po željezničkim čekaonicama. Ideologija je i previše očito »ljevičarska«, da bi nekoga mogla dovesti u sumnju. Valjda je radi toga i proskribirano cijelo jedno poglavlje, u kojem bi se, po svim znacima, imala riješiti konačna sudbina dvaju lica ovog romana.

Opet je glavno pitanje na ovom mjestu: Ima li u »Voćnjaku« ljudi? Vrlo malo. Ljudi su brat Drago, i sestra Zorica. Invalid Milan mogao bi to biti, kod Simića je ispao idiot. Drago je čovjek upravo po onom svom neobično toplom odnosu prema prezrenoj sestri Zorici, koja je došla na svijet, kad su joj roditelji već bili zašli u starost, »dočekana od svију nerado, sa srdžbom, osjećajem sramote i stida« (S tim u vezi i onaj uistinu divni prizor, kad se Zorica utapa, trčeći za malim zlatnim pačićima, koji plivaju po rijeci...). Drugo je sve luda kuća i pakao. Starac Brkan bio je za Zoricu »teško, mrgodno božanstvo, nedokučivo i ledeno daleko« (121). To je on bio i za svu drugu svoju djecu. Okrutan i bez milosrđa, neuravnotežen i grub, nepristupačan patološki tip, bez traga ičeg roditeljskog, kojem bi pravo mjesto bilo u bolnici za umobolne, a nikako u jednoj normalnoj sredini. Njegova žena, koju on naziva svakakvim imenima, ne zaostaje mnogo za njim. Bez imalo ljubavi i materinske susretljivosti, ta žena, koja se opija »do grla« i tada čita pobožne stvari iz Glasnika, premda je majka mnoge djece, ipak nije smatrana majkom. I sve je prije nego majka. I tako dalje. Ova obitelj iznosi na površinu još nekoliko bludnica i jednog revolucionarnog sanjara. Čovjek se kaje, što je uzeo u ruke ovu knjigu, i teško čeka da je zatvori, da se jednom završi ova žalosna tragedija savjesti i morala.

* * *

Posebno poglavlje jednog opširnijeg osvrta trebala bi sačinjavati Simićeva »nauka« o obitelji, o obiteljskom životu i vezama, o obiteljskom moralu, o braku. O tome rade tri stranice »Voćnjaka« (»Porodica i muhe«, 50—53). Ne usuđujem se citirati. Glavno je u tome, da je Novak Simić ogorčeni protivnik braka, a pristaša slobodnog iživljavanja i seksualne anarhije. Prema njemu, čovjek zavidi mušicama, kokošima i drugim životinjama na njihovoj sjajnoj slobodi. Brak je neprirodan, i znači nasilno oduzimanje lične slobode. »Kad jedno drugom dojadi, svako na svoju stranu« (177). Roditeljska ljubav, obiteljska ljubav, uopće onaj bliski i topli odnošaj među članovima jedne porodice, jest neprirodna i nasilno stvorena forma, prema »nauci« Novaka Simića — koju on, međutim, sasvim jasno pobija cijelom ličnošću svog Drage Brkana, i ovim izričitim priznanjem: »On je (Drago) mazio sestricu (Zoru), da tako ispolji roditeljstvo surovo potisnuto u potsvijest« (207) (Mi podcrtali, o. p.). Ovakovih temeljnih psiholoških omašaka — možda bolje rečeno: neslaganja između doktrine i života — ne fali i na drugim mjestima. Na račun jednog nazora! Jedne »ideologije«!

Augustin Augustinović

PEARL BUCK: MATI

Binoza, Svjetski pisci.

Prijevod ovog djela odlične američke spisateljice, dobitnice Nobelove nagrade, je dobitak za našu moralnu sredinu. Kćerka se američkog misionara u Kini istakla brojnim djelima, ali i ovo svjedoči o prvorazrednim kvalitetima: ističe se finim stilom, analizom duševnosti, čovjekoljubivošću, samilošću, gledanjem stvarnosti u onom bijednom, bolnom i tako čovječanski velikom... I ovo se djelo zbiva u Kini. Ali je to sve, što je dano, tako prvorazredno, klasično, te bi čovjek s par riječi izmijenjenih tu i tamo sve mogao prenijeti i u našu sredinu ondje, gdje je bijedna, ali čovječanski velika.

Meni se čini, da je ovo djelo dobitak za našu sredinu i zato, da naši pisci uvide, da i djela pisana od Amerikanaca, kao što i gotovo sve, što je veliko i snažno napisano, nose na sebi trag neke literarne askeze, hoću reći, izgrađenoga jezika i stila kao što i mjere u gomilanju jezičnog materijala, koji ima zadaću da slijedi inspiraciju, i ne zapada u verbomotoriku naših literarnih klišejišta i žonglera suvišnim riječima, akrobata blagoglagoljive brbljavosti bez sadržaja. Tako dakle ni literarni bludnici ne ulaze u ono kraljestvo književno, koje nije samo od jednoga dana poput efemernih leptira. Ali nekome je sudbina zavidna za svaki redak i za svaki komadić papira, drugi čaraju po miloj volji... Budimo zahvalni sudbini, da ne zavidi našoj spisateljici i da je već dala mnoga djela svijetu pa i ovo o jednoj »Majci« iz nekog bijednog kineskog sela. I u romanu dolazi uvijek izraz Majka, kao što taj izraz i cijela tehnika daje u djelu nešto opće, klasično, mirno, goethe-ovski naivno. Sve je tu bijedno i jadno, ali zdravo, u moralnom smislu riječi, jer sve ono regbi životinjsko u čovjeku, grubo, tako grubosti u braku — kao da čine neophodno nužnu komponentu normalnih ljudskih odnošaja. Sve je gledano primitivno — zdravo, nisu to osjetljive moderne lutke, to su ljudi, muževi, žene, koji znadu prelaziti preko stvari, kako to traži zdravi život. Životinje tu žive u zajednici s čovjekom, skoro ko na našem selu, nema tu komfora: životinje su u istoj sobi s čovjekom, i čovjek je zdrav kao životinja, pa opet je i — čovjek! Mnogo ima tu ipak i lirike, i vidi se, da sve to piše ženska duša. Onda, kad muža Majčinoga napast odvede u grad, napast finog, svilenog, plavog odijela i kad on ostavlja ženu i djecu, Majka započinje Golgotu, koju naša spisateljica dijeli u dva dijela: jedan tragikomičan, drugi tragičan. Ali i opet sve svršava u konsonanci života, optimističnom notom života, koji se uvijek i na novo obnavlja i pomiruje nas sa sudbinom. Tragikomični dio je u tome, da Majka izmišlja pisma, koja tobože od muža dobiva i samo zato izmišlja, da sakrije pred svijetom svoju muku. A onda dio tragični: odnošaj s upraviteljem zakupničkim (jer to su seljaci zakupnici), pobačaj, prezir upraviteljev prema žrtvi svoje jednodnevne strasti...

Onda majka prenosi svoju ljubav sa muža, koji ju je odbjegao, na mlađeg sina, koji je živahnošću ćudi slika oca, dok se stariji ženi i priljubivši se ženi dabome nije više Majci ono, što samo Majku pozna. Ali stariji sin k tome nema djece, mlađi se bavi »knjigama«, t. j. zašao je u komuniste, i ne će da se ženi.

Mati se utiče bogovima i božicama, smatra sve zlo, koje je bije, posljedicom svojih grijeha (onog laganja i onog pobačaja) — sve kao da se survalo na jadnu Majku: slijepa kći, koju je dala na Sjever za nekog blesana, u neku prljavu i zločestu kuću, umire, prije nego je majka stigla da je pohodi. Sin komunista je strijeljan, a zašto, to jadna Majka slabo shvaća. Majka se vraća iz grada, gdje je sin strijeljan, i upravo plače kod kuće na jednom grobu, da joj bude lakše, kadno dolazi sin i javlja, da se rodilo njeno — u n u č e, zdravo je i »d e r e s e k a o d a j e s t a r o v i š e o d g o d i n u d a n a«. To pomiruje Majku sa životom. »Više ne držim, da sam tako griješna, pogledaj mog unuka«, veli bratićevoj ženi.

Evo, tako traži život i zdravlje, da se pomirimo s bolju, da sve uzmemo, kako jest, jer život se obnavlja, oduzima, ali i — daje, život je nešto pozitivno. Optimističkom notom svršava ovo homerski objektivno, goetheovski naivno, pa opet i lirski pisano djelo klasične ravnoteže. Vrijeme zadaje boli, vrijeme ih liječi, i u ovako zdravom, premda tako bijednom ambijentu nema pesimizma rafinirane kulture, sve opravdava Providnost.

Doista lijepa knjiga, pisana sub specie aeternitatis. Zbiva se u Kini, ali bi se mogla zbivati i u kom našem bijednom selu... I čovječanska i čovječja, klasično velika.

Dr. D. Čepulić

PRIKAZ STRUKTURE FAŠIZMA

Na sama tri arka, koliko sadrži nedavno izašla brošura »Fašizam osvaja proletarijat« donijet je kratak uvid u samu bit i strukturu fašističkog talijanskog državnog uređenja. Knjiga je prevedena sa talijanskog, a pripremili su te kratke ilustrativne bilješke, kako to kaže motto na naslovnoj stranici, talijanski industrijski radnici, kako bi se radnici drugih zemalja upoznali sa današnjim socijalnim radom fašističke Italije.

Danas, kada se toliko raspravlja o fašizmu i kada ga se suprotstavlja demokraciji, te je svijet gotovo raspolovljen među ta dva socijalna i politička državna uređenja, kako se to često nabacuje u dnevnim diskusijama, štampi i u t. zv. ozbiljnim političkim tretiranjima i naučnim raspravljanjima, dobro je upoznati u samoj stvari, dotično praksi, novo socijalno i državno uređenje Italije. Knjiga će u tu svrhu biti vrlo prikladna, jer premda je pisana od pripadnika tog novog socijalnog pokreta, ipak ima i objektivno točnih informativnih prikaza novih organizacija i stvarnih brojčanih podataka.

Knjiga je podijeljena na pet dijelova. U prvom dijelu iznosi se prelaz od poslijeratne anarhije do novog socijalnog uređenja. Prikazane su tu prilike u Italiji u god. 1919., zatim potreba fašističke akcije i narodni značaj toga pokreta. Zatim nacionalizam u suprotnosti sa internacionalizmom, te nova socijalna politika, sindikalno uređenje, radno poglavarstvo, fašistička stranka u odnosu prema radnicima i korporacije te njihovo djelovanje i zadatak.

Drugi dio govori o sadašnjem položaju radnika u Italiji. Iznosi se radnički sindikat i prikazuje se radnike kao dobrovoljce. Nadalje se govori o plaći prividnoj i efektivnoj, te slijedi prikaz glavnih socijalnih ustanova, koje stoje na ispomoći talijanskom radniku.

Treći dio ima naslov »Imperij rada«, a odnosi se na Abesiniju. Četvrti dio prikazuje glavnoga neprijatelja talijanskog proletarijata u međunarodnoj plutokraciji. Završni, peti, dio prikazuje razvoj socijalne revolucije fašizma. Daje se prikaz bankarske reforme, novih odredaba konzorcija, vanjske trgovine, koja stoji pod kontrolom države, pa korporativnu ekonomiju i završava se sa poglavljem »Prema cilju«.

M. B.

Kazalište

RANKO MARINKOVIĆ: ALBATROS

(Groteskna drama u tri čina)

Tipični početnički rad mlada čovjeka, koji misli, da mora najednom izreći svu skalu svojih filozofsko-literarnih zaliha, da mora frapirati načitanošću, smionim balansiranjem životnih problema i žongliranjem literarnih tekstova i literarnih tipova, da mora ulaziti više u »unutrašnji dramatski sukob« nego u vanjsku i prirodnu akciju, koju zahtijeva svaka dobra scena.

Ne mislimo time reći, da g. Marinković nema izvjesnih književnih kvaliteta, ali one su se u ovom konkretnom slučaju raspršile u bezbroj duhovitih, literarnih i lijepih fraza, kojima su njegova lica vodila beskrajne diskusije, a da se one osim u nekoliko rijetkih scena nisu kondenzirale u radnju i jasan dramski sukob. Možda bi ovaj literarni, većinom knjiški materijal našao svoju sretniju formu u noveli ili u romanu, ali ovako se mora ponoviti ono, što je uglavnom rekla sva kritika, da je prilično talentiran književnik napisao neuspjelu dramu.

Neki bivši profesor logike, Ciprijan Tamburlinac, otpušten i desperaterski raspoložen kao »pojava blijeda, zgužvana i kratkovidna«, nekadašnji »ultraničeanac«, propalica i »hiperkulturni causeur« vraća se na otok i na parobrodu susreće tri lica: bivšega grobara i mornara, kojemu je ime Orne Popere, gvardijana samostana konventualaca o. Bonaventuru i posjednika autonomaša Zandu Rotte-a.

Tri susreta, tri čina, tri literarne diskusije nepovezane jedna s drugom, nejasno smještene u cjelinu, nelogično isprepletene i knjiški garnirane autorovom lektirom, što uostalom dolazi do izražaja i u samom naslovu djela, kojega može shvatiti samo poznavalac jedne Baudelaireove pjesme, a i taj teško može smisao Albatrosa dovesti u vezu sa Marinkovićevim komadom.

U prvom susretu bijedni Ciprijan diskutira sa gvardijanom u ljutitom tonu, a da publika ne može saznati ni u čemu je gvardijanova krivnja, ni u čemu je Ciprijanovo uzrujavanje i vrtoglavost. Taj neugodni dijalog svršava tragično. Ciprijan vadi revolver, a o. Benaventura bježi na palubu, s koje ga Orne Popere baca u more.

Kao sablast se javlja taj crni mornar, bivši grobar, koji čak nastupa kao novinar, makar nije moguće proniknuti u tu zagonetnu karijeru. On prezire Ciprijana i njegovim bolesnim živcima pridodaje strah od gvardijanove smrti, za koju ga optužuje. Ali opet ostaje tajnom Orneov odnos prema Ciprijanu i prema gvardijanu, Orneova satanska pojava uopće. Sve su to literarni rebusi Marinkovićeve »groteske«.

Jedino realno i »normalno« biće je stari »bodul« Zande Rotte i njegov dijalog ima najviše zrelih scenskih efekata, jer iz njega struji realan život, koji se objašnjava unaprijed i unatrag. Jedino lice, koje je jasno, dramatski dinamično i stilski obrađeno u detalje, čak sa jezikom dalmatinske talijanštine. Međutim Ciprijanovo herojstvo vis-a-vis staroga Zande djeluje deplasirano, jer to herojstvo ne počiva na čvrstu tlu nego i opet na literaturi.

Bez dvojbe bi Ciprijan kao tip mnogoga našega intelektualca liberalnoga dekadenta, u novelističkoj obradbi dobio plastičnu i obuhvatnu formu, iz koje bi se moglo shvatiti njegovu kompliciranu i tragičnu ličnost. Za Ornea je izgleda i to nemoguće. Ali ovako se nije moglo doći do uspjeha, nego tek do eksperimenta.

Ciprijana je igrao g. Janko Rakuša sa mnogo volje i ambicije da stvori svoju »veliku« ulogu, ali uslijed fortissimo početka osjećao se napor i rastrganost. G. Jovanović je svojom stoičkom igrom htio dati pirandelovski lik svome Orneu, i on nije kriv, da je Marinković samo Marinković. Najbolji je bio g. Mirjev kao Zande

Rotte. Ovo je uistinu novi lik g. Mirjeva, potpuno uspio u svome čistom realizmu, naročito uspio u adekvatnom izgovoru i naglasku. Gvardijan g. Grkovića je bio relativno dobro izrađen, makar je visio u »zrakopraznom« prostoru Ciprijanove dijalektike.

Režija g. Ferde Delaka ne bi bila tako loša, da se nije književno zaljubio u svaku riječ autorova teksta.

D. Ž.

GENO SENEČIĆ: NEOBIČAN ČOVJEK

(Tragikomičan događaj u šest slika)

Najnoviji Senečićev komad, kojim je istodobno g. Cilić u glavnoj ulozi proslavio 25. godišnjicu svoga glumačko umjetničkoga djelovanja, ostaje i svojom fabulom kao i umjetničkim izrazom u krugu dosadašnjega rada g. Senečića: domaća zagrebačka sredina i u njoj kontrast onih malih i onih velikih (mali su većinom pošteni i skromni, a veliki su pokvareni i naduti), a sve u razini više manje uspjele novinarske reportaže bez dubljega zahvata u duhovno zbivanje, kao i bez umjetnički jačega oblikovanja karaktera. Svi nedostaci posljednjega Senečićeva komada »R a d n i č k i d o l« osjećaju se i u »N e o b i č n u č o v j e k u«: samoograđivanje u male i uske ideološke i umjetničke horizonte, psihološka plićina i pomanjkanje komediografskoga talenta.

Prednost je »N e o b i č n a č o v j e k a« tek u sretnoj kompoziciji komada, iz koje se, da je bilo snage, mogla razviti interesantna i duhovita domaća satira. Prve tri slike su u gradaciji novih iznenađenja i u križanju »poštena čovjeka« sa nizom oprečnih naziranja njegove malograđanske okoline obećavale uspjelu predstavu, ali onda se počelo tapkati na mjestu, dok sve nije skrenulo na plićine neke pučke glume, u kojoj su svi glumci bez ikakove ambicije postali dobri statisti.

G. Cilić nije mogao svojim talentom u ovoj predstavi načiniti bogzna što, jer uopće nije imao mogućnosti komičnoga izraza, budući da se Senečić zadržava u sentimentalnim vodama polutragičnoga više nego u duhovitoj i zdravoj komici. Baš ta sentimentalna nota, koja kao ukleta prati sve Senečićeve komade, radi čega su oni možda i imali uspjeha kod šire publike, razbija umjetničku snagu njegovih likova, koji se gube u pasivnosti, samooptuživanju i priznanju vlastite gluposti, namjesto da reagiraju aktivistički, psihološki zdravo i uvjerljivo, što bi pojačalo i satiru, kojom se inače Senečić voli služiti, makar u dosta naivnim klišejima. Stoga je i Gustl Tonković g. Cilića izgubio čistu nutarnju osovinu, jer nije lako kretati se na granici polutragičnih i sentimentalnih psiholoških zona, a pri tom zadržati jasan umjetnički profil komičara.

Ostali ansambl nije imao težega posla, pa je bez ambicije odigrao svoju igru, osim ako ne uzmemo u obzir, da je za umjetnike (gđe Babić, Grahor, gg. Petrović, Mirjev, Kukić) najteže igrati ovakove komade, u kojima autor misli uglavnom samo na glavno lice.

Redatelju g. Marku Fotezu je uspjelo sa svojim kulisama pojačati prazninu scene.

D. Ž.

Socijalni pokreti

PRIJEDLOG ZA OSNIVANJE JEDINSTVENIH SINDIKATA!

Po zakonu o zaštiti radnika, koji je donešen 1922. god. ustanovljene su »kao klasna predstavništva radnika i namještenika radničke komore«. Zadaća je radničkih komora, da štite ekonomske, socijalne i kulturne interese svih radnika i namještenika na svom području.

Radničke su komore pravne osobe i upravljaju se po načelu samouprave. Svi radnici i namještenici, koji su obvezani na osiguranje u bolesti i nezgodi izabiru 30—60 članova radničkih komora i isto toliki broj zamjenika, kojih mandat traje tri godine. Ovi članovi sačinjavaju skupštinu, koja izabire upravni odbor.

Tako je po zakonu.

Posljednji izbori za radničke komore obavljeni su u rujnu 1933. god. i tada hrvatski radnici i namještenici nisu bili pripušteni izborima. Njihove su kandidatske liste bile poništene, te su u radničke komore ušli predstavnici socijalističkih radničkih organizacija. Nije potrebno posebno isticati njihov rad u tim »klasnim predstavništvima radnika i namještenika«. On je dobro poznat, a hrvatski radnici i namještenici na svim svojim skupštinama traže, da se za ove ustanove obave slobodni izbori kako bi bio omogućen ulazak u iste pravim predstavnicima radnika i namještenika. Premda socijalisti neprestano ističu demokraciju i demokratske principe u svim socijalnim ustanovama, ipak, uza sve to njihovi predstavnici prihvaćaju imenovanje nakon isteka mandata, te ovo odstupanje od principa očito pokazuje, da imaju interesa, da se bilo kako održe u radničkim komorama.

Za vrijeme Stojadinovićeve ere pojavila se je nova radnička organizacija pod imenom »Jugoslavenski radnički savez« ili skraćeno »Jugoras«.

Ovaj Jugoras trebao je, kao tadašnja režimska organizacija među radništvom, da se afirmira, a kako bi to mogao drugačije, nego da uđe u »klasna predstavništva« radnika, t. j. u radničke komore — imenovanjem.

Kada se je Jugoras tako afirmirao, onda je počeo razvijati svoju djelatnost, te mu je uspjelo na sjednici centralnog sekretarijata radničkih komora, koja je održana od 24. i 25. ožujka 1939. god. u Skoplju, a na kojoj je prisustvovalo 14 delegata radničkih komora, od kojih je 10 bilo imenovano od Stojadinovićevog režima, donijeti zaključak u kojem se traži, da centralni sekretarijat radničkih komora organizira akciju za postignućem jedinstvenog radničkog socijalnog pokreta. Drugim riječima to znači, da se imaju osnovati jedinstveni (državni!) radnički sindikati, u kojima bi, kao i u svim na nalog odozgor osnovanm ustanovama, glavnu i isključivu riječ vodili predstavnici režima, a u konkretnom slučaju to bi bio Jugoras. U tu svrhu donešen je i zaključak, da se reorganiziraju centralni sekretarijat i same komore, kako bi se pod jednim vodstvom mogle voditi sve socijalne ustanove.

Primjeri u drugim državama pokazali su, da je vrlo teško, gotovo nemoguće pobuditi interes radnika za sindikalne organizacije, koje se osnivaju jedino po nalogu vlasti.

Osim toga, kod nas se ide za tim, da se vlast u socijalnim ustanovama dade jednoj određenoj organizaciji, koju je stvorio režim, koji je vodio najžešću borbu protiv pravednih zahtjeva hrvatskog radništva i namješteništva. Umjesto zaključka o slobodnim izborima u svim socijalnim ustanovama dobivamo od klasnog predstavništva radništva prijedlog za jedinstvene sindikate. Dobro su poznate sve unifikacije i njihove smo posljedice teško iskusili, te nema vjere, da će i ova posljednja donijeti štogod dobra, pogotovu kad znamo od koga dolazi.

Ako se to kadgod ostvari, tada su za sve posljedice moralni krivci socijalistički predstavnici, koji su sva imenovanja od režima sa zahvalnošću primali i vjerno mu služili, i na taj način stvorili praksu za imenovanja, koja režim obilno upotrebljava.

Stoga je razumljiv stav hrvatskih radničkih i namješteničkih organizacija, da svako imenovanje otklanjaju, stojeći na stanovištu, da se s onim na što imaju pravo ne smije i ne može mešetariti, kako to u našim socijalnim ustanovama rade socijalisti i doživljuju, da ih njihova vlastita praksa pobija. Nije teško pogoditi, da će unificirani sindikati u današnje vrijeme unijeti još veće nezadovoljstvo i kaos u naše socijalne ustanove, koje bi već odavno trebalo srediti.

Dr. P.

Kroz revije i listove

NATALITET U ZAGREBAČKOJ NADBISKUPIJI G. 1928.—1938.

Katolički List, broj 9 donosi vrlo zanimljiv pregled o natalitetu u Zagrebačkoj nadbiskupiji (J. Bc.).

»Zagrebačka nadbiskupija ima površinu od 22.795.5 km² i 1,775.000 stanovnika«

»Iz matica krštenih vidi se ne samo, koliko se u kojoj župi rodi djece, nego i to, kako se praktički shvaća zadaća obitelji, i da li narod ima svoju budućnost, ili nema.«

»Uz pomoć i suradnju mnogih izrađen je u Centrali Katoličke Akcije pregled nataliteta u Zagrebačkoj nadbiskupiji kroz posljednjih deset godina. Pregled je sastavljen na temelju matica krštenih i statističkih iskaznica, što ih voditelji matičnih knjiga šalju statističkom uredu. Kod većine župa uzete su uključivo godine 1929.—1938., a samo kod nekih uključivo g. 1928.—1937. Deset godina uzimamo zato, jer broj rođenih samo u jednoj godini za pojedinu župu katkad znači malo ili ništa.«

Zagrebačka nadbiskupija ima vrlo povoljan natalitet (40‰ i više) u 8 župa, povoljan natalitet (30—39‰) u 96 župa, nepovoljan natalitet (20—29‰) u 185 župa, a vrlo nepovoljan (ispod 20‰) u 76 župa. Ili kraće: povoljan i vrlo povoljan u 104 župe, a nepovoljan i vrlo nepovoljan u 271 župi. Prema tomu preko dvije trećine župa u nadbiskupiji ima nepovoljan i vrlo nepovoljan natalitet.

Osam župa s vrlo povoljnim natalitetom jesu male osamljene oaze: dvije u Slavoniji, ostale u užoj Hrvatskoj.

Župe s nepovoljnim natalitetom preplavile su cijelu Posavinu, Podravinu od Ludbrega do Kloštra, Turopolje, Moslavina, Križevačko i Jastrebarsko Prigorje.

Vrlo nepovoljan natalitet (ispod 20‰) imade 18 gradskih župa (Zagreb, Karlovac, Križevci, Sisak, Bjelovar) i 58 seoskih.

Prema tomu bijela kuga neisporedivo više hara u užoj Hrvatskoj nego li u zapadnoj i srednjoj Slavoniji, koja pripada Zagrebačkoj nadbiskupiji. Još pred kratko vrijeme govorilo se samo o »pokvarenoj Slavoniji«. Ona se doduše nije popravila, te bi se o njezinoj pokvarenosti moglo i ubuduće govoriti, ali bi danas u prvome redu trebalo ispitati, zašto je uža Hrvatska u pokvarenosti daleko nadvisila i čak toliko ozloglašenu Slavoniju.

»Protiv bijele kuge potrebna je odlučna borba cijele hrvatske katoličke i rodoljubne javnosti. Tražimo ponajprije, da preporodni vjersko-moralni rad Katoličke Akcije pod vodstvom Crkve ne bude spriječavan ni s koje strane, već naprotiv i moralno i materijalno potpomognut, jer su nadnaravna sredstva najuspješniji lijek protiv bijele kuge. Zatim tražimo, da na hrvatsku zemlju naseljuju samo hrvatski sinovi, koji se guše od prenapučenosti, a ne tuđinci pod kojekakvim izlikama. Tisućugodišnji hrvatski posjed treba da bude u hrvatskim rukama. Mi ne tražimo tuđega, a svoga ne damo nikome. Tražimo nadalje, da se svaka javna i tajna propaganda protiv naravnoga prirasta hrvatskog naroda (pornografska štampa, prodaja sredstava za profilaciju i abort, nesavjesne primalje i liječnici, izrugivanje obitelji s brojnom djecom) zakonski najstrože kazni. Konačno tražimo, da kod namještanja činovnika i različnih službenika prednost imadu oni, koji potječu iz obitelji s brojnom djecom. Takvi su redovito u službi savjesniji i požrtvovniji.«

»Hrvatska Smotra« izlazi jednom mjesečno. List izdaje konzorcij »Hrvatske Smotre«. Predstavnik konzorcija i odgovorni urednik Mato Nikšić, Zagreb, Vinogradska c. br. 60b. Predstavnik redakcionog odbora I. Oršanić, Nova Ves 40. Predstavnik uprave Stipe Mosner, Zagreb, Mošinskoga ul. 10. Uprava »Hrvatske Smotre« nalazi se u Zagrebu, Nova Ves 40.

Nove knjige

(Uredništvo je primilo na ocjenu):

G. Kaus: Katarina Velika. Binoza. Svjetski pisci.
R. Brunngraber: Karlo i XX. stoljeće. Binoza. Svjetski pisci.
D. Anđelinović: Moj dren. »Naša pera«. Biblioteka hrv. književnika.
M. Blažić: Evolucija i postanak čovjeka. Izdanje naklade »Logos« (1939.)
Dr. F. Šanc D. J.: Providnost Božja. Knjižnica »Života« (1939.)
Kartuzijanci i Kartuzija. Pleterje (1939.)

SVE PRIJATELJE

HRVATSKE SMOTRE

molimo, da nam pošalju adrese novih pretplatnika

Tisak „Tipografije" d. d., Zagreb. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta 47.